

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

6 april 1966

51e jaargang, no. 2536

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Mandaat voor Wilson

LABOUR heeft gepresteerd wat zij tot dusverre nog niet heeft volbracht: na een regeringsperiode versterkt terugkeren. Men is het er in het algemeen over eens dat de overwinning voor het overgrote deel kan worden toegeschreven aan het „appeal” van Wilsons persoonlijkheid; ondanks zijn betrekkelijk jeugdige leeftijd (50) is hij in zijn korte regeringsperiode tot een soort vaderfiguur geworden. Zijn gematigd socialistische denkbeelden, pragmatisch niet doctrinair, maken hem ook voor de middengroepen aanvaardbaar; het intomen van de linkervleugel van zijn partij en zijn conformeren aan de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten, bijv. inzake Vietnam, blijken op het electoraat een gunstige indruk te maken, in weerwil van opmerkingen als „Johnsons schoothondje” op verkiezingsbijeenkomsten.

Van de vele taken op economisch gebied waarvan Labour zich, nu zij versterkt is, gesteld ziet, noemen wij er slechts twee: modernisering van de Britse industrie en verdere verbetering van de positie van de betalingsbalans. De laatste vertoont blijkens de jongste gegevens een tekort van £ 354 mln. voor 1965, minder dan de helft van het tekort over 1964: £ 769 mln. Een aardige vooruitgang dus? Betrekkelijk. In de eerste plaats bedroeg de kapitaalexport naar de overige sterlinglanden £ 304 mln.; met „de rest van de wereld” daarentegen was sprake van een overschot ten bedrage van £ 86 mln. Het is dan ook moeilijk in te zien waarom het sterlinggebied blijvend een uitzondering moet vormen op de restrictieve bepalingen inzake directe buitenlandse investeringen, tenzij de autoriteiten vrezen dat uitbreiding van deze maatregelen tot de sterlingpartners door deze zou kunnen worden beantwoord met sterke liquidaties van pondentegoeden en het opvragen van dollars en goud, hetgeen uiteraard weinig bevorderlijk zou zijn voor de positie van het pond, in het afgelopen jaar door internationale hulpacties juist weer iets verstevigd. Een tweede factor is dat hoewel de uitvoer stijgt (in 1965 zelfs met 7 pCt.) de invoer sneller blijft toenemen. Engeland heeft zich t.a.v. sommige producten uit de (export)markt geprijsd. Gaat men het pond sterling niet devalueren, dan zullen toch de exportprijzen moeten worden verlaagd. Recente berekeningen hebben aangetoond dat de vraag naar Britse exportproducten een prijselasticiteit heeft van 3 à 5, d.w.z. een prijsdaling van 1 pCt. zou het exportvolume met 3 à 5 pCt. doen toenemen. Exportsubsidies, zoals *The Economist* o.a. voorstaat, zouden wellicht kunnen helpen.

Nauw hiermee samen hangt de noodzakelijke modernisering van het industriële apparaat. Ondanks het feit dat Engeland — op de Verenigde Staten na — beschikt over de grootste kapitaaluitrusting per werknemer blijft de groei van de industriële productie ten achter bij vele andere grote industrielanden. Ten gevolge van de in vele bedrijfstakken toegepaste „restrictive practices” en de verouderde structuur van een groot deel van het vakverenigingsapparaat is realisering van een de marktkrachten volgende arbeidsmobiliteit zeer moeilijk; overbezetting in sommige oudere industrieën is evident. Zou Romeins „wet van de remmende voorsprong” hier van toepassing zijn? Het is jammer dat, ondanks het jonge Ministerie van Technologie, ondanks de verkiezingsbeloften van 1964 („whitehot technical revolution”) en ondanks de geschatte verdrievoudiging sinds 1957 van de aan industriële research en ontwikkeling bestede bedragen, men er niet in is geslaagd veelomvattende technologische veranderingen door te voeren. Men kan stellen dat dit een probleem is hetwelk slechts op lange termijn kan worden opgelost. Welnu, Wilson c.s. hebben nu een sterk mandaat, voor tenminste vier jaar.

DR

INHOUD

Mandaat voor Wilson..... 367

Drs. W. J. Wesselingh:

Sanering van het midden- en kleinbedrijf..... 368

Mr. Th. S. IJsselmuiden:

Fiscale politiek of politieke fiscaliteit?..... 372

Drs. A. M. Diërick:

Internationale monetaire reserves en internationaal betalingsévenwicht..... 375

Drs. W. H. Makaliye en

Mr. P. H. Tan:

„Production sharing”; Indonesische perspectieven..... 379

Boekbespreking:

Dr. H. Coltof: Veranderen en aanpassen in de organisatie van het bedrijf (bespr. door *Drs. P. van Zuuren*)..... 381

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt..... 382

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

In onderstaand artikel wordt een beschouwing gewijd aan de door de Commissie-Goldschmidt, in haar onlangs verschenen rapport „Ontwikkeling en sanering van het midden- en kleinbedrijf”, gedane voorstellen met betrekking tot de saneringsmaatregelen voor de oudere ondernemers in het midden- en kleinbedrijf. De schrijver gaat o.a. na aan welke voorwaarden men dient te voldoen ten einde in aanmerking te komen voor saneringshulp, waarbij hij pleit voor een zeer soepele hantering van de subjectieve norm („de omstandigheden ter plaatse”), zelfs voor een „recht” op saneringshulp voor diegenen, die aan de objectieve criteria voldoen. Tevens heeft hij een schatting gemaakt van de totalen der aanvragen en der goed te keuren aanvragen. Hij komt hierbij tot hogere getallen dan de Commissie-Goldschmidt.

Sanering van het midden- en kleinbedrijf

DE Commissie-Goldschmidt heeft in haar onlangs uitgebrachte rapport ¹⁾ de oprichting aanbevolen van een Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor het Midden- en Kleinbedrijf (hierna te noemen O.S.M.). Het begrip *ontwikkeling* wordt in dit rapport omschreven als „de aanpassing van de tot het midden- en kleinbedrijf behorende ondernemingen, die te klein zijn dan wel dreigen te worden en/of bij de algemeen-economische ontwikkeling zijn achtergebleven”. Als *sanering* beschouwt de commissie: „de vrijwillige bedrijfsbeëindiging”. In dit artikel zal de in het rapport door de commissie eenvoudige conceptie met betrekking tot de sanering aan een nadere beschouwing worden onderworpen.

De commissie is van mening dat er een aantal redenen bestaat om verbetering te brengen in de structuur van het middenstandsbedrijfsleven:

„In de eerste plaats is het sociaal gezien niet verantwoord te achten dat zoveel ondernemers, ondanks het feit, dat zij gewoonlijk meer dan het normale aantal arbeidsuren werken, een zo gering inkomen uit hun onderneming verwerven. Ten einde een verder achterblijven van een groot deel van de beroepsbevolking bij de algemene ontwikkeling te voorkomen, is het in het algemeen belang te achten dat gepoogd wordt voor de betrokkenen nieuwe mogelijkheden te openen om zich een beter inkomen te verschaffen.

Daarnaast moet het uit economisch oogpunt ongewenst worden geacht dat arbeidskrachten en kapitaal gebonden blijven aan ondernemingen die zo weinig rendabel zijn dat ze zelfs het aanvaardbaar te achten minimum inkomen niet opbrengen.

Ten slotte kan het bestaan van zoveel kleine onrendabele bedrijven ook voor de voorziening van de bevolking met goederen en diensten nadelig worden geacht, omdat deze kleine bedrijven in het algemeen niet in staat zijn te voldoen aan de hoge eisen, die de consumenten hoe langer hoe meer aan het assortiment en de bedrijfsoutillage stellen” (blz. 31).

Het begrip te kleine onderneming wordt nadere inhoud gegeven door dit te associëren met bepaalde inkomensgrenzen: enerzijds de benedengrens, het voor een zelfstandige als aanvaardbaar te achten minimum inkomen, en anderzijds het inkomensniveau van de desbetreffende ondernemers dat als bevredigend kan worden aangemerkt. De commissie adviseert om deze inkomensgrenzen telkenjare ²⁾ op een bepaalde, in het rapport nader omschreven,

¹⁾ „Ontwikkeling en Sanering van het Midden- en Kleinbedrijf”, rapport van de Commissie Ontwikkelingsfonds voor het Midden- en Kleinbedrijf, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1965. Zie over dit rapport ook het artikel: „Koude sanering en sociale beweging” door Dr. J. D. de Haan, m.b.a. in „E.-S.B.” van 23 februari 1966.

²⁾ Er wordt een periode van 5 jaar genoemd, waarbinnen de mogelijkheid tot sanering zou moeten worden opengesteld.

wijze te berekenen. Voor 1962 werden deze grenzen becijferd op f. 6.000 resp. f. 11.000 ³⁾. De ondernemers met een inkomen, dat binnen deze grenzen valt, zouden in principe in aanmerking kunnen komen voor *ontwikkelingshulp*. De ondernemers met een inkomen beneden het inkomensminimum zou, onder hieronder nader te omschrijven voorwaarden, *saneringshulp* kunnen worden geboden.

Hoe is de inkomenssituatie van de ondernemers in het midden- en kleinbedrijf? Onderstaande aan het rapport ontleende tabel, welke gebaseerd is op de inkomensstatistiek van het C.B.S., geeft hiervan een indruk.

TABEL 1.

Indeling van de ondernemers in de onderscheiden sectoren van het midden- en kleinbedrijf naar inkomen uit bedrijf in 1962 (in pCt. van het totaal aantal ondernemers per sector resp. van totaal midden- en kleinbedrijf)

	Inkomen uit bedrijf in 1962 bedroeg		
	minder dan f. 6.000	tussen f. 6.000 en f. 11.000	f. 11.000 of meer
Ambacht	29	36	35
Detailhandel	30	36	34
Horeca	46	27	27
Vervoer	26	33	41
Totaal midden- en kleinbedrijf	31	35	34

Hieruit blijkt dat van ruim 30 pCt. der ondernemers in het midden- en kleinbedrijf het inkomen beneden het door de commissie aanbevolen minimum lag. Deze categorie zou dus onder bepaalde voorwaarden voor saneringshulp in aanmerking kunnen komen. De commissie merkt hierover op:

„Van de ondernemingen die minder dan dit minimum-inkomen opleveren, zou men in het algemeen kunnen stellen, dat zij te klein zijn en dat zij beter zouden kunnen worden opgeheven, indien ontwikkeling ter plaatse of vestiging elders niet zinvol is. Voor zover de betrokken ondernemers relatief jong zijn, zouden zij moeten worden geholpen om — geheel vrijwillig en eventueel na omscholing — een ander beroep te kiezen. Voor zover zij ouder zijn, zouden zij — eveneens op volkomen vrijwillige basis — gebruik moeten maken van nieuw te treffen maatregelen ter stimulering van de beëindiging van hun bedrijf” (blz. 19).

³⁾ Voor 1966 laten deze grenzen zich berekenen, op de door de commissie voorgestelde wijze, op ca. f. 7.700 resp. ca. f. 15.000.

De leeftijdsgrenzen, waaraan de ondernemers dienen te voldoen ten einde voor sanering in aanmerking te komen, worden door de commissie nader gepreciseerd. De *boven-grens* wordt gelegd bij 65 jaar. Ondernemers in de leeftijd van 65 jaar en ouder komen immers in aanmerking voor een uitkering krachtens de A.O.W.⁴⁾ Naar beneden ware de leeftijdsgrens te stellen op 50 of 55 jaar, welke grens mede op grond van kostenoverwegingen nader zou moeten worden vastgesteld.

Bij vrijwillige bedrijfsbeëindiging zouden zowel de jongere als de oudere ondernemers in bepaalde gevallen, bijv. indien de passiva de activa overtreffen, in aanmerking kunnen komen voor een liquidatie-uitkering. De jongere ondernemers zouden o.a. in aanmerking kunnen komen voor een aanvullende toelage boven de loondervingsvergoeding die zij ontvangen tijdens de omscholing. Alleen de *oudere* ondernemers (tussen 50 of 55 en 65 jaar) zou volgens het rapport een waarde vaste toelage kunnen worden toegekend. Ten aanzien van de grootte van de uit te keren bedragen wordt opgemerkt dat deze in dezelfde orde van grootte dienen te liggen als de bedragen die thans bij bedrijfsbeëindiging worden toegekend door het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw. De toelagen, die dit fonds verstrekt, nemen toe met de stijging van de leeftijd en variëren van f. 196 per maand bij beëindiging op 55-jarige leeftijd tot f. 451 per maand bij liquidatie op 60- tot 65-jarige leeftijd. De uitkering aan ondernemers, die mettertijd 65 jaar zijn geworden (en derhalve een A.O.W.-uitkering genieten) bedraagt f. 90 per maand.

Wie komt voor saneringshulp in aanmerking?

WIJ geven hieronder een opsomming van de door de commissie voorgestelde vereisten, waaraan dient te worden voldaan ten einde voor saneringshulp in aanmerking te komen:

- de hierboven reeds genoemde leeftijdsgrens;
- het netto inkomen zou gedurende de laatste drie jaren gemiddeld minder hebben moeten bedragen dan het voor een zelfstandige als aanvaardbaar te achten minimum inkomen;
- het bruto bedrijfsinkomen dient in die jaren meer dan 50 pCt. te hebben omvat van het gemiddelde fiscaal inkomen;
- de ondernemer zou ten minste 10 jaren onafgebroken zijn bedrijf moeten hebben uitgeoefend.

Deze voorwaarden zou men objectief kunnen noemen; tamelijk exact kan in individuele gevallen worden vastgesteld of de aanvrager hieraan voldoet. Het rapport maakt echter een belangrijk voorbehoud, nl. dat, ook al voldoet de aanvrager aan de formeel te stellen voorwaarden, het O.S.M. toch afwijzend zal kunnen beschikken:

„Bij het nemen van zijn beslissing zal het bestuur zowel de omstandigheden van de aanvrager als de situatie van de betrokken branche en/of plaats in zijn beschouwingen moeten betrekken”.

⁴⁾ Dit in tegenstelling met de gang van zaken bij het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw. Hierbij komen de ondernemers in de leeftijd van 65 jaar en ouder *wel* voor saneringshulp in aanmerking.

De commissie voorziet hier waarschijnlijk wel moeilijkheden, want ze laat erop volgen:

„Dat bij een dergelijke hantering van de regelingen een mogelijkheid moet worden geopend om van de beslissing van het bestuur in beroep te gaan behoeft geen betoog; de commissie meent dat daartoe bepaald zou moeten worden dat betrokkenen in beroep kunnen gaan bij de Staatssecretaris van Economische Zaken” (blz. 39).

Een schatting van de totalen der aanvragen en goed te keuren aanvragen

DE begroting van de saneringskosten is gebaseerd op de schatting van twee componenten:

1. Het aantal te verwachten aanvragen voor saneringshulp, alle binnen de daarvoor gestelde termijn: 5 jaar. Licht de grens bij 50 jaar dan schat de commissie het aantal aanvragen op 30.000, bij 55 jaar op 25.000⁵⁾. Hoe is de commissie tot deze schatting gekomen? In de toelichting hierop wordt gezegd:

„Wat de raming van het aantal te verwachten aanvragen betreft moge worden gereleveerd dat. . . . ca. 30 pCt. of wel ongeveer 100.000 van de ondernemers in het midden- en kleinbedrijf in 1962 een inkomen uit bedrijf hadden van minder dan f. 6.000” (blz. 51), en verderop: „Hoewel de voorwaarden waaraan moet worden voldaan duidelijk lijken, zal desalniettemin een groter aantal aanvragen worden ingediend dan kan worden goedgekeurd. Bovendien zullen niet alle aanvragers voor sanering in aanmerking behoeven te worden gebracht, indien de structuur van de plaatselijke markt zulks niet vordert. Gelet voorts op het zeer grote aantal ondernemers dat beneden het als minimumgrens te stellen inkomen blijft, mag het voor mogelijk worden gehouden dat ongeveer 30.000 aanvragen zullen worden ingediend (d.w.z. bij een leeftijdsgrens van 50 jaar, W.J.W.)” (blz. 78).

2. Het aantal goed te keuren aanvragen voor saneringshulp. Voor de categorie 50-65 jaar wordt dit aantal geschat op 17.000, voor de groep van 55-65 jaar op 14.000.

Ad 1. Het aantal te verwachten aanvragen.

Men dient te bedenken, dat de mogelijkheid die aan oudere ondernemers wordt geboden om in het genot te worden gesteld van een liquidatie-uitkering en een waarde vaste toelage „het psychologisch klimaat voor bedrijfsbeëindiging verbetert”⁶⁾ en daardoor in de gegeven uitzichtloze situatie grote aantrekkingskracht zal uitoefenen. Wanneer deze ondernemers, van wie de aanvraag is goedgekeurd, geen andere bronnen van inkomsten hebben en de uitkering onvoldoende is voor het levensonderhoud, zouden zij veelal hun zelfstandigheid dienen prijs te geven en een werkkring in loondienst moeten aanvaarden. De daaraan verbonden risico's zullen zij gunstiger beoordelen onder invloed van de in het vooruitzicht gestelde maandelijkse toelage en liquidatie-uitkering, die bepaalde gevoelens van zekerheid verschaffen.

Een schatting van het aantal aanvragen van ondernemers in de leeftijd van 55-65 jaar kan worden gebaseerd op de volgende aan het rapport ontleende tabel.

⁵⁾ De kosten van behandeling der aanvragen worden begroot op f. 250 per geval.

⁶⁾ Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings in een rede ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de N.R.K.M., 15 december 1965.

TABEL 2.

Indeling van de ondernemers in de onderscheiden sectoren van het midden- en kleinbedrijf naar leeftijd en inkomen uit bedrijf in 1962 (in pCt. van totaal aantal ondernemers per sector resp. van totaal midden- en kleinbedrijf)

	Inkomen uit bedrijf bedroeg in 1962					
	minder dan f. 6.000		tussen f. 6.000 en f. 11.000		f. 11.000 en meer	
	55-65 jaar	65 jaar en ouder	55-65 jaar	65 jaar en ouder	55-65 jaar	65 jaar en ouder
Ambacht	8	4½	8	2½	7½	2
Detailhandel.....	8½	6	9	3	8	1½
Horeca	15	10½	6½	2	6	2
Vervoer	7½	2½	7	2	10½	2½
Totaal midden- en kleinbedrijf	9	5½	8	2½	8	2

Hieruit blijkt, dat het aantal ondernemers in de leeftijd van 55-65 jaar met een inkomen beneden het genoemde minimum 9 pCt. bedraagt van het totaal aantal ondernemers in het midden- en kleinbedrijf. Toepassing van dit percentage op het totaal aantal van 280.000 ondernemers⁷⁾ leert, dat ca. 25.000 ondernemers aan de te stellen criteria van leeftijd en inkomen zullen voldoen. Het lijkt aanvaardbaar dit cijfer te beschouwen als het te verwachten aantal aanvragen indien de leeftijdsgrens wordt gesteld bij 55-65 jaar. Deze schatting van 25.000 komt overeen met de hiervoor genoemde schatting van de commissie.

Ten einde het aantal aanvragen in de leeftijdscategorie

⁷⁾ Uit het gestelde op blz. 51 van het rapport kan worden afgeleid dat de commissie uitgaat van een aantal van 300.000 middenstanders in 1962.

van 50-65 jaar te kunnen berekenen, dient nog een additionele schatting te worden gemaakt van het aantal ondernemers in de leeftijd van 50-55 jaar met een inkomen beneden genoemd minimum. Uit de cijfers van de Algemene Volkstelling 1960⁸⁾ blijkt, dat het aantal bedrijfshoofden (excl. bedrijfshoofden landbouw) zonder personeel in de leeftijd van 50-55 jaar ongeveer 60 pCt. vormt van het aantal in de leeftijdsgroep 55-65 jaar⁹⁾. Indien wij mogen uitgaan van de veronderstelling dat de inkomenssituatie van deze leeftijdscategorie van 50-55 jaar niet gunstiger is, kan het aantal aanvragen in deze categorie worden geraamd op $3/5 \times 9$ pCt. = 5,4 pCt. van het totaal aantal ondernemers in het midden- en kleinbedrijf. Volgens deze raming zou het totaal aantal aanvragen in de categorie 50-65 jaar derhalve kunnen worden gesteld op 9 pCt. + 5,4 pCt. = 14,4 pCt. van 280.000 = 40.000. De hiervoor genoemde raming van de commissie, nl. 30.000 aanvragen, is aanzienlijk lager; een verschil dus van 10.000.

Ad 2. Het aantal goed te keuren aanvragen.

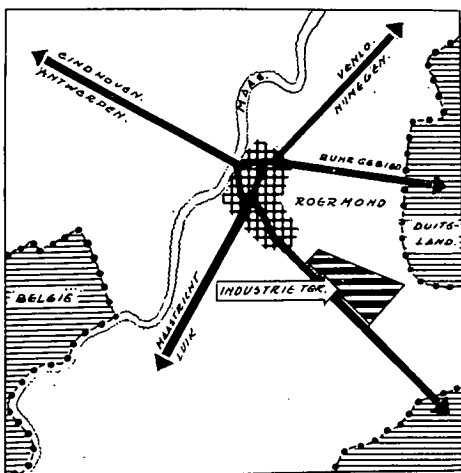
Uit de cijfers, die de commissie geeft voor de aantallen aanvragen en goed te keuren aanvragen (30.000 resp. 25.000 en 17.000 resp. 14.000), blijkt dat ruim 40 pCt. van alle aanvragen zal moeten worden afgewezen. Wij

⁸⁾ „Statistisch Zakboek 1965”, C.B.S.

⁹⁾ Het aantal ondernemers in de detailhandel in de leeftijdsgroep 50-55 jaar maakt ca. 70 pCt. uit van dat in de groep 55-65 jaar. Dit percentage bedroeg in de sector ambacht 60. („Leeftijdsofbouw van de ondernemers in Ambacht en Detailhandel”, E.I.M., 1955). Op grond van deze cijfers kan het eerder genoemde percentage van 60 als een minimum schatting worden beschouwd.

(I. M.)

ROERSTREEK INDUSTRIETERREIN „HEIDE”

- Limburgs GROOTSTE industrieterrein
- REGERINGSSTEUN voor zich vestigende industrieën
- GOEDE VERBINDINGEN over weg, spoor en water
- CENTRALE LIGGING binnen het EURO-MARKTGEBIED
- uitstekend WOONKLIMAAT
- WONINGEN beschikbaar
- verhuur van INDUSTRIEHALLEN
- voldoende ARBEIDSKRACHTEN

INLICHTINGEN omtrent vestigingsmogelijkheden op dit TERREIN worden gaarne verstrekt door het SECRETARIAAT van het INDUSTRIESCHAP „ROERSTREEK”, p.a. STADHUIS, ROERMOND, Telefoon 04150-4041.

nemen aan, dat in de cijfers de invloed van het gestelde leeftijds- en inkomenscriterium reeds tot uitdrukking is gebracht en gaan thans na in welke mate de overige gestelde eisen het aantal goed te keuren aanvragen kunnen beïnvloeden. Een en ander wordt bemoeilijkt omdat op dit gebied geen recent cijfermateriaal voorhanden is.

a. Zo zijn geen gegevens bekend omtrent het aantal ondernemers, dat de laatste 3 jaren een inkomen had beneden het genoemde minimum. Het lijkt aannemelijk dat in vergelijking tot 1962 in de inkomenssituatie van deze ondernemers geen verbetering is ingetreden en dat deze in vergelijking tot het inkomen van de beroepsbevolking in de overige bedrijfstakken blijvend ten achter is gebleven ¹⁰⁾. Het komt ons derhalve aanvaardbaar voor dat slechts een gering deel van de aanvragen kan worden afgewezen op grond van het criterium dat het inkomen in de laatste 3 jaren beneden het voor een zelfstandige als aanvaardbaar te achten minimum inkomen moet hebben gelegen.

b. De invloed van de voorwaarde, dat het bedrijfsinkomen in de laatste 3 jaren meer dan 50 pCt. heeft omvat van het gemiddeld totaal fiscaal inkomen, kan worden geacht tot uitdrukking te zijn gebracht bij de berekening van het aantal aanvragen ¹¹⁾.

c. Ten aanzien van de bepaling, dat de ondernemer ten minste 10 jaar zijn bedrijf moet hebben uitgeoefend, kan worden opgemerkt, dat een deel van de aanvragers, met name in de lagere leeftijdsgroepen, hieraan niet zal blijken te voldoen.

De veronderstelde werking van het geheel van de sub a, b en c genoemde bepalingen overziende, komen wij tot de schatting, dat hieraan in de gestelde leeftijdsgrens van 55-65 jaar maximaal 20 pCt. en bij een grens van 50-65 jaar 25 pCt. der aanvragen niet zal blijken te voldoen. Toepassing van deze percentages op het door de commissie geschatte aantal aanvragen, levert de volgende aantallen goed te keuren aanvragen:

TABEL 3.

Leeftijd	Aantal aanvragen volgens commissie	Aantal aanvragen van ondernemers die niet voldoen aan voorwaarden onder a, b en c	Aantal goed te keuren aanvragen volgens objectieve normen	Aantal goed te keuren aanvragen volgens commissie
50-65	30.000	7.500	22.500	17.000
55-65	25.000	5.000	20.000	14.000

De hierboven te constateren verschillen in het volgens objectieve normen goed te keuren aantal aanvragen en het aantal volgens de schatting van de commissie, zou voor rekening moeten komen van de bepaling dat bij de beoordeling van de aanvraag de omstandigheden van de aanvrager en de situatie per plaats en/of branche in aanmerking moet worden genomen. Ten einde binnen de desbetreffende raming van de commissie te blijven, zouden op grond van genoemde bepaling ca. 5.500 resp. 6.000 aanvragen moeten worden afgewezen ¹²⁾. Verwacht mag

¹⁰⁾ Vele van de in het rapport genoemde interne en externe factoren, die de inkomenspositie van de randbedrijven in het midden- en kleinbedrijf ongunstig beïnvloeden, zijn van structurele aard.

¹¹⁾ De schatting van het aantal aanvragen is gebaseerd op de eerder vermelde gegevens uit het C.B.S.-onderzoek in 1962. In dit onderzoek over 1962 zijn de belastingplichtigen, die een inkomen uit arbeid en/of pensioen hebben, dat groter is dan het inkomen uit bedrijf, door de belastingdienst niet als „middenstander” aangemerkt en vallen buiten de betreffende statistiek.

worden dat deze teleurgestelde ondernemers in beroep zullen gaan bij de Staatssecretaris, welke door de commissie wordt voorgesteld als beroepsinstantie.

De subjectieve norm: „de omstandigheden ter plaatse”

WELKE zijn nu die omstandigheden van de aanvrager ter plaatse en/of per branche, of zoals de commissie ook opmerkt, „de plaatselijke markt” waardoor een aanvrager niet voor sanering in aanmerking zou kunnen komen? Ten aanzien van nadelige (micro)-gevolgen bij sluiting van bepaalde bedrijven kan onderscheid worden gemaakt tussen: ongunstige effecten voor de overgebleven bedrijven en ongunstige effecten voor de consument.

Ongunstige effecten voor de overgebleven bedrijven.

De aantrekkelijkheid van het geheel van middenstandsvoorzieningen in een bepaalde plaats wordt o.m. bepaald door de mate van diversiteit in deze voorzieningen. Dit geldt met name vooral voor de branches met een „shopping”-karakter. Alvorens tot aankoop van „shopping”-artikelen over te gaan, wenst de consument deze eerst met elkaar te vergelijken t.a.v. prijs, kwaliteit en stijl. Vooral voor dit gebied van middenstandsvoorzieningen geldt dat de totale aantrekkingskracht van de branches in combinatie groter is dan die van de som der delen afzonderlijk. Het wegvallen van een branche kan dus tot gevolg hebben dat de consument niet alleen voor de aanschaf van goederen en diensten uit de opgeheven branche zich elders gaat oriënteren, doch ook voor die uit de overgebleven branches. Hierdoor kan het ongunstig effect voor de overgebleven bedrijven groter zijn dan in eerste aanleg op grond van de geringe omzet van het gesaneerde bedrijf zou kunnen worden verondersteld. Daar staat tegenover dat de inkomenssituatie van deze laatste ondernemers in het algemeen gunstiger is, zodat uit die sector ook minder aanvragen om saneringshulp zijn te verwachten. In een aantal gevallen zullen de eventueel nadelige gevolgen van een opheffing voor de overgebleven bedrijven, met name ten plattelande, kunnen worden voorkomen door het bevorderen van parallelisatie.

Ongunstige effecten voor de consument.

De consument wenst in principe steeds op korte afstand van huis te kopen. De veelbesproken mobiliteit van de consument gaat ten koste van tijd, inspanning en geld. Slechts op grond van betere kwaliteit, prijs, stijl en keuzemogelijkheden zal de consument besluiten op grotere afstand te kopen. Ten aanzien van artikelen in de „convenience”-sector, d.z. de artikelen die de consument zonder inspanning, tijd en moeite onmiddellijk wenst te betrekken, geldt dus dat deze veelal in de nabije omgeving van de consument te koop zijn. De sluiting van bedrijven in de „convenience”-sector zal derhalve voor de consument in vele gevallen ongerief veroorzaken. Dit ongerief zal van plaats tot plaats en per consumentencategorie verschillend worden ervaren. Men denke aan het ongerief veroorzaakt door opheffing van het laatste kruideniersbedrijf in een kleine woonkern en die in een stedelijk woongebied. Het ongemak zal in het eerste geval evident groter zijn. Ook zullen het in vele gevallen vooral de bejaarden zijn, die

¹²⁾ Volgens onze schatting zouden bij de categorie 50-65 jaar 40.000 aanvragen worden ingediend. Indien uitsluitend objectieve normen worden toegepast, zouden 40.000—10.000 = 30.000 aanvragen kunnen worden goedgekeurd. Op grond van de subjectieve voorwaarde zouden derhalve 30.000—17.000 = 13.000 aanvragen dienen te worden afgewezen.

het in grotere mate dan de jonge leeftijdsgroepen zullen betreuren dat een bepaalde zaak wordt opgeheven.

Ook op andere wijze dan het afwijzen van een aanvraag tot sanering kan het nadeel voor de consument bij sluiting van een bepaald bedrijf worden voorkomen. Hierboven werd reeds genoemd de mogelijkheid van parallelisatie. Op het platteland kunnen rijdende winkels en verbetering van het openbare vervoer uitkomst bieden. Bij hantering van het „marktbeginselfal zal het O.S.M. zich voor de moeilijkheid geplaatst zien dat bij opheffing van bedrijven in de „shopping“-sector de belangen van de resterende ondernemers in de overige branches dienen te worden overwogen, terwijl in de „convenience“-sector steeds ongemak voor de consument wordt veroorzaakt. Dit laatste geldt vooral ten plattelande.

Het grootbedrijf treft men vooral aan in de stedelijke gebieden. De sluiting van een buurtwinkeltje betekent derhalve in vele gevallen dat de desbetreffende omzet ten goede komt aan het grootbedrijf, dit in tegenstelling tot liquidatie ten plattelande. Indien men sanering in het eerste geval goedkeurt en in het tweede geval niet, dient men zich hiervan wel bewust te zijn.

Ten aanzien van de subjectieve voorwaarde, dat omstandigheden van de aanvrager en die ter plaatse en per branche bij het toekennen van saneringshulp in aanmerking dienen te worden genomen, zijn wij derhalve van mening, dat deze niet dienen te worden toegepast ten nadele van de aanvrager. Het gehele systeem van het O.S.M. diene terzake van de sanering erop gericht te zijn dat betrokkenen onder bepaalde, nauw omschreven, voorwaarden hieraan een *recht* op saneringshulp kunnen ontlenen. De bepaling, dat (sociale) omstandigheden van de aanvrager (*niet* die ter plaatse en per branche) in aanmerking moet worden genomen, ware als een „hardheidsclausule“ op te vatten. Dit zou betekenen, dat in gevallen, waarbij consequente toepassing van de bepalingen zou leiden tot „onbillijkheden van overwegende aard“¹³⁾ bij wijze van *gunst* een beroep op de Staatssecretaris gedaan zou kunnen worden. Een dergelijke regeling heeft tweemaal gunstig gevolg:

1. Men bereikt hiermede een rechtsbedeling volgens objectieve normen. De situatie waarbij de Staatssecretaris wordt geconfronteerd met duizenden ondernemers, die in beroep zijn gegaan, wordt voorkomen.

2. Eveneens wordt de situatie voorkomen, waarbij vele (afgewezen) ondernemers volkomen uitzichtloos een inkomen blijven verdienen beneden, vaak ver beneden, het bestaansminimum, een toestand die overigens door de commissie wordt geschetst als sociaal onverantwoord.

Indien de hierboven genoemde „subjectieve“ voorwaarde niet wordt toegepast, zou dit ertoe leiden dat een groter aantal ondernemers saneringshulp zou moeten worden verleend. Deze toeneming kan worden geschat op 6.000 gevallen indien de leeftijdsgrens wordt gelegd bij 55-65 jaar. Thans houdt de commissie rekening met 17.000 goedgekeurde aanvragen, waarbij de totale kosten van liquidatievergoedingen en maandelijkse uitkeringen worden geschat op ca. f. 238 mln. Bij toeneming van het aantal te saneren bedrijven met 6.000 gevallen zouden de hieraan verbonden kosten kunnen worden geschat op ca. $\frac{6}{17} \times$ f. 238 mln. = ca. f. 84 mln.

Heemstede.

Drs. W. J. WESSELINGH.

¹³⁾ Naar analogie van de „hardheidsclausule“ art. ex 59 I.B. lid 1, 4.

AAN menige wetenschappelijke discussie schijnt een onwetenschappelijk einde te moeten komen. Niet omdat de gedachtenwisseling onvruchtbaar is — het zoeken naar de waarheid is altijd waardevol — maar door de politiek kan een oplossing worden afgedwongen vóórdat een wetenschappelijk houdbare slotsom is bereikt. Iets dergelijks moeten de nieuwe bewindslieden van financiën hebben gedacht met betrekking tot de fiscale positie van coöperaties toen zij — tegen de gemotiveerde mening in van velen, o.a. van hun onmiddellijke voorgangers — verklaarden¹⁾: het is „nu eenmaal een niet te loochenen feit, dat de bedrijven“ — namelijk van de leden en hun coöperatie — „in hoge mate met elkaar samenhangen“. Nu het hoge woord eruit is, staat de wetenschap voor de noodzaak om veel van wat over de belastingheffing van coöperaties en naamloze vennootschappen is gezegd en geschreven, voor een ogenblik opzij te schuiven en zich kritisch te bezinnen op het karakter van de winst van ondernemingen en de relatie tussen de onderneming en degenen door en voor wie zij is opgericht. Daartoe is het nodig eerst te onderzoeken of een economisch, en dus voor de belasting relevant, verschil bestaat tussen ondernemingen in verschillende rechtsvormen gedreven.

VAN het begrip onderneming bestaan in de bedrijfs-economie uiteenlopende definities. Voor ons doel is het voldoende uit te gaan van het spraakgebruik, en de kwintessens van ondernemen te zien in het wagen, zij het dan zoveel mogelijk wel-overwogen, „voorgecalculeerd“ wagen. Zo ziet ook de ondernemer zich: als degeen die waagt om te winnen — ik zeg „om te winnen“ en onthoud mij van de polemieek of een essentieel doel van de onderneming is „om winst te behalen“.

Zonder ernstige vrees voor tegenspraak mogen wij verder deze eenvoudige stelling poneren: de leiding van de onderneming heeft tot taak de produktiefactoren zo te combineren, dat het grootste nuttig effect ontstaat. Een beleid dat zich op dit doel richt wordt bepaald op grond van gegevens die grotendeels buiten de invloedssfeer liggen van de leiding en van hen in wier belang de onderneming is opgericht (aandeelhouders in de n.v.; de leden in de coöperatie). De data voor de beslissing worden ontleend aan de markt en aan de technische constellatie. Lichten wij dit met een voorbeeld toe: staat het bestuur van een onderneming voor de beslissing om een duurzaam produktiemiddel, laten wij aannemen een silo, te bouwen dan dringt zich als eerste gegeven op het technische feit dat de directe en de complementaire kosten tot een bepaald punt meer dan evenredig zullen dalen naar gelang de inhoud groter wordt. Men zal daarom in eerste instantie de optimale inhoud projecteren. Gegeven deze inhoud, zal de leiding streven naar een daarbij passende omzet en de voor deze investering vereiste financiële middelen.

¹⁾ Brief van de Minister en de Staatssecretaris van Financiën, Zitting 1965-1966-8307.

politiek of politieke fiscaliteit?

Een economisch rationele beslissing zal dus *van het belang van de onderneming uit* worden genomen. Dit wordt niet anders wanneer de onderneming aan een coöperatie toebehoort. Ook dan zal de capaciteit moeten worden gekozen, onafhankelijk van de omzet die de leden kunnen leveren en van het kapitaal dat zij kunnen fourneren. Zou de leiding haar beslissing primair afstemmen op de — toevallige — leveringscapaciteit van de leden of op hun — evenzeer toevallige — financieringscapaciteit, zij zou groot gevaar lopen tot een en bedrijfseconomisch en sociaal-economisch ondoelmatige investering te besluiten. Het karakter van de onderneming als waagstuk, als strijdorganisatie, in concurrentie tredend met andere ondernemingen, dwingt de leiding van deze coöperatie ertoe, zich van het bedrijfsbelang der leden te abstraheren om het belang van de leden zo goed mogelijk te dienen. Precies zo zal het bestuur van de naamloze vennootschap handelen in het belang van aandeelhouders.

Beslist de leiding van de onderneming autonoom, van het belang van de onderneming uit, dan is het resultaat van haar ondernemen economisch causaal niet herleidbaar tot één produktiefactor. De winst vloeit juist voort uit een nieuwe combinatie van produktiefactoren. Ook deze constatering volgt uit een simpele beschouwing van de ondernemerspraktijk. Veronderstellen wij een coöperatieve onderneming die is opgericht ter verwerking van het produkt van de ledenondernemingen. De leiding van de nieuwe onderneming kan dan een gegeven kwantum goederen produceren door de produktiefactoren zowel horizontaal als verticaal op verschillende manieren te combineren. Horizontaal: een verschuiving van grondstoffen naar kapitaal is mogelijk door duurdere machines aan te schaffen die met minder grondstof meer produkt leveren. Zo kan men ook manipuleren ten aanzien van de verhouding tussen brandstof en machineprestaties; tussen arbeid en machineprestaties. Verticaal: de leiding kan kiezen tussen het op de markt brengen van tussenprodukten of verdere bewerking; verwerking van afvalprodukten of bijprodukten en zo voortgaande.

Evenals wij dit zoëven constateerden, zal de leiding ook op dit niveau van beslissingen het meest in het gezamenlijke belang van de leden handelen door zich los te maken van het individuele ondernemingsbelang van de leden. Ontstaansbron en drager van het resultaat, nadat alle produktiefactoren zijn betaald, is in ons geval niet de leverancier van de grondstof, maar de nieuwe combinatie van produktiefactoren in samenhang met de marktpositie. Juist hetzelfde geldt voor de produktiefactor kapitaal in de naamloze vennootschap. Hieruit volgt dat (directe of vermomde) uitkering van winst aan één produktiefactor (de leveranciers van de grondstof in de als voorbeeld genomen coöperatie; in de n.v. de aandeelhouders) niet gebeurt op grond van economische maar van juridische verhoudingen. Met betrekking tot deze uitkering zijn de ontvangers ten opzichte van de onderneming — coöperatie of naamloze vennootschap — derden.

Uit het voorgaande kunnen wij voorlopig concluderen dat de onderneming van de coöperatie en die van de naamloze vennootschap *als onderneming* niet verschillen en dat

De regering heeft voorgesteld de vennootschapsbelasting, geheven over de winst van coöperaties, als voorheffing te beschouwen op de inkomstenbelasting van de leden. Zij motiveert haar opvatting met de stelling dat de bedrijven van coöperatie en lid geïntegreerd zijn. De schrijver zet uiteen dat de „verlengstukgedachte” niet strookt met de ondernemingspraktijk en dat de op deze gedachte steunende verrekening van vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting in strijd is met het Nederlandse systeem van heffing.

ook het resultaat in beginsel van gelijke aard is. De winst ontspringt in beide ondernemingen aan een nieuwe combinatie van produktiefactoren en niet aan de inbreng van deze of gene produktiefactor, hetzij grondstof, hetzij kapitaal. De aanspraak op de behaalde winst wortelt mitsdien in een rechtsverhouding en niet in een economisch causale relatie. Fiscaal horen daarom zowel winst als uitkeringen op gelijke voet te worden behandeld.

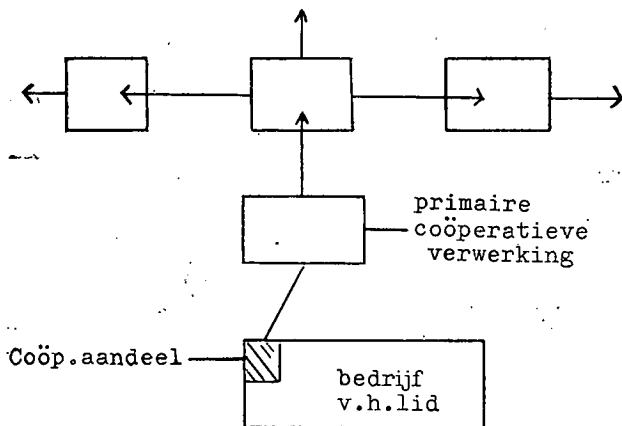
IN de boven ontwikkelde gedachtengang zijn de winst van de onderneming en hetgeen aan de leden of aandeelhouders ten goede komt, afzonderlijke inkomensstromen die uit verschillende bronnen vloeien. Uit dit oogpunt mag men niet van dubbele belasting spreken wanneer zowel winst als uitdelingen aan zelfstandige heffingen onderworpen zijn. Ook het systeem van onze wet is op deze grondslag gebouwd. Voor de integratie- of verlengstukgedachte is daarin geen plaats: zelfs al zou een coöperatie louter verlengstuk zijn, dan nog is het in strijd met het hier te lande geldende stelsel van heffing, uit de samenhang tussen de bedrijven van coöperatie en lid, tot een verband tussen vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting te besluiten. Dat die relatie in onze belastingwetgeving niet bestaat, blijkt wanneer de samenwerking tussen inkomstenbelastingplichtigen niet in de vorm wordt gestoken van een coöperatie maar van een naamloze vennootschap, zoals in de praktijk veelvuldig voorkomt. Wat de aandeelhouders dan als zodanig ontvangen, wordt door inkomstenbelasting getroffen, nádat over de winst bij de n.v. vennootschapsbelasting is geheven.

Trouw aan het stelsel der wet is echter niet de hoogste wijsheid in het recht. Terwille van andere belangen kan de systematiek voor bepaalde belastingplichtigen wijken. Natuurlijk moeten dan alle rechtsgenoten die in gelijke positie verkeren een gelijke fiscale behandeling genieten. Dat de bewindslieden op dit punt tekort schieten, bewijst hun verwijzing naar de deelnemingsvrijstelling, „welke” — zo zeggen zij — „ertoe leidt dat de winsten van dochter- en moedermaatschappij ook slechts één keer worden belast”. Nu is dit beroep op de deelnemingsvrijstelling naar mijn oordeel niet relevant. Maar gesteld dat het wel ter zake is, dan moet de wetgever consequent zijn en, zoals hij voor de deelnemingsvrij-

stelling doet, ook voor de verhouding coöperatie/lid de grenzen trekken waarbinnen zodanige integratie bestaat. Het is niet geoorloofd een onderscheiden belastingheffing te baseren op de enkele *veronderstelling* dat er tussen coöperatie en lid altijd integratie is en dat zij altijd afwezig is in de relatie n.v./aandeelhouder.

Minister en Staatssecretaris erkennen dat hun beroep op de deelnemingsvrijstelling niet helemaal opgaat. Naar mijn mening doet dit beroep volstrekt niet terzake. De deelnemingsvrijstelling wordt niet gedragen door de integratiegedachte; zij wil enkel voorkomen dat winsten die door meer rechtspersonen gaan, evenveel keren met vennootschapsbelasting worden getroffen. Het wettelijk systeem — vennootschapsbelasting van de winst en inkomstenbelasting over de uitkering — blijft, óók bij toepassing van de deelnemingsvrijstelling, volledig gehandhaafd.

In het bovenstaande is uiteengezet dat de integratiegedachte voor de samenhang tussen vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting niet relevant is, en dat zij door de bewindslieden ook niet consequent is toegepast. Maar hoe moeten we staan tegenover de plechtige uitspraak zelf dat er „een vrijwel volledige integratie van de bedrijven van de coöperatieve vereniging en van haar leden is”? Op gevaar af te worden beticht van wetenschappelijke twijfelzucht, meen ik te moeten stellen dat een zo absolute uitspraak op wetenschappelijk ontoelaatbare wijze van de werkelijkheid abstraheert. De realiteit is veel ingewikkelder, zowel naar de kant van de leden als van de coöperatie: tussen coöperatie en lid bestaan, vooral in het boerenbedrijf, talloze, sterk uiteenlopende regelingen. Het is hier niet de plaats om daarvan een beschrijving te geven. Maar dat het bedrijf van de boer met dat van de coöperatie is geïntegreerd, lijkt mij in strijd met de eenvoudige feiten: voor zover boeren coöperatieve verwerking toepassen, betreft dit meestal niet alle produkten die de boerderij oplevert of kan opleveren, maar slechts enkele daarvan, en van deze enkele slechts een, van jaar, tot jaar wisselend, gedeelte. Anderzijds hebben de grotere coöperaties zich, ten gevolge van de hiervóór genoemde economisch-technische verschijnselen, hoe langer hoe verder van de oorspronkelijke opzet verwijderd. Deels zijn zij puur speculatief werkzaam. Wie de structuur van zo'n coöperatie in relatie tot de leden in kaart brengt, krijgt het volgende beeld voor zich:

Men hoeft in het onderste vierkant slechts te lezen: „vermogen van de aandeelhouder”, resp. „aandeel in de n.v.”, en de verschillen verdwijnen. Speculatieve winsten

Beleggen in goud

GOLDMINES

Een bloemlezing uit de Zuidafrikaanse goudmijnen. Vraagt inlichtingen of toezending van documentatiemateriaal bij de beheerder Algemene Bank Nederland.

(I. M.)

van het zuiverste water kunnen aan de leden van de coöperatie ten goede komen. Wanneer de coöperatie zorgt dat dit volgens een coöperatieve sleutel, bijv. via de prijzen, gebeurt, dragen die winsten éénmaal belasting, waar over de winsten, uitgekeerd aan aandeelhouders tweemaal wordt geheven. Tot welke maatschappelijke structuurverschuivingen de verwezenlijking der ministeriële denkbeelden voert, kan men slechts vermoeden. Mocht het de bedoeling zijn niet alleen de bij de coöperatie geheven belasting op speculatieve winsten, maar ook die op de financieringskosten — rente op inleggeden en op ledenkapitaal — tot verrekening bij de leden te brengen, dan zullen de grote coöperaties uitgroeien tot complexen van heterogene bedrijven die nog slechts historisch, en over een klein vlak, het bedrijf van de leden raken. Het vermogen van de leden, in naam bestaande uit een belang in de coöperatie, zal in werkelijkheid een aandeel vertegenwoordigen in een participatiemaatschappij met breed gespreide belangen.

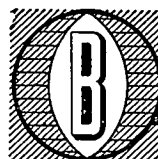

SAMENVATTEND moeten wij zeggen: een verschil in fiscale behandeling van de coöperatie, onderscheidenlijk van haar leden ten opzichte van de naamloze vennootschap, resp. haar aandeelhouders, kan alleen in politieke overwegingen een afdoende verklaring vinden. Het zoeken naar rechtsgronden is zinloos. De bewindslieden hebben dit min of meer toegegeven door — bewering voor bewijs nemende — eenvoudig te verklaren: de coöperatie is verlengstuk van de leden. Leest men voor „is”: „wordt geacht te zijn”, dan is het vraagstuk van de belastingheffing van coöperaties tot zijn ware proporties herleid, namelijk tot de politieke wil om de coöperatie fiscaal te bevoordelen.

^s-Gravenhage.

Mr. Th. S. IJSSELMUIDEN.

(I. M.)

VOOR ADVERTENTIES EN RECLAME IN HET BUITENLAND

INTERNATIONAAL ADVERTENTIE BUREAU **BOLIJN**

KONINGSPLEIN 12-14 - AMSTERDAM - TEL. 247161

In een recent opstel bepleit Scitovsky een verruiming der internationale monetaire reserves ten einde de druk tot opheffing van onevenwichtigheden in het internationale betalingsverkeer enigszins te verleggen van de deficit- naar de surpluslanden. Tevens wil hij daarmee bereiken, dat de individuele landen een grotere vrijheid verkrijgen bij het bepalen van hun nationaal economisch beleid en daarbij minder aan banden worden gelegd door het internationale monetaire mechanisme. Bij deze opvattingen van Scitovsky worden in onderstaand artikel enige kritische kanttekeningen geplaatst. Onder meer wordt voor een aantal mogelijke gevallen bezien of verruiming der internationale reserves inderdaad nodig is om het proces tot herstel van het internationale evenwicht te versnellen en te versoepelen en de lasten daarvan evenrediger te verdelen. Ten slotte wordt met instemming verwezen naar de visie van De Nederlandsche Bank, dat heilzamer dan de creatie van nieuwe kredietmogelijkheden zou zijn het uitwerken van gedragsregels voor het nationaal beleid ter bevordering van het internationale evenwicht, opdat de komende jaren vrijblijven zowel van de mogelijke deflatie, waarover zo velen niet kunnen ophouden te tobben, als van de feitelijke inflatie, die wij reeds zo geruime tijd ondergaan.

Internationale monetaire reserves en internationaal betalingsevenwicht

NAAR aanleiding van een eind vorig jaar verschenen essay van Tibor Scitovsky ¹⁾ zullen wij in het onderstaande enkele gedachten wijden aan de problematiek van de internationale monetaire reserves en van het internationaal betalingsevenwicht. Daarbij zullen wij, na een verkorte weergave van de inhoud, met name enige kritische kanttekeningen plaatsen bij het artikel van Scitovsky, een en ander tegen de achtergrond van de visie van De Nederlandsche Bank op genoemde problemen.

Inhoud van Scitovsky's essay

Het is de functie van internationale reserves om wisselkoersstabiliteit verenigbaar te maken met vrijheid voor de individuele landen om hun nationale beleidsdoelstellingen na te streven. Bij een verstoring van het betalingsbalansen-evenwicht verschaffen de monetaire reserves een adempauze, tijdens welke het evenwicht kan worden hersteld. De evenwichtsherstellende functie wordt tegenwoordig echter niet meer vervuld door het automatisch werkende marktmechanisme, maar door het bewust gekozen economisch beleid van de overheid. Daarom dienen de reserves tevens aan de regering een aansporing te geven om het betalings-evenwicht te herstellen. Hierin falen zij echter grotendeels, doordat een overschot c.q. tekort op de betalingsbalans slechts bij overbezetting c.q. werkloosheid een onwelkome inflatoire c.q. deflatoire invloed uitoefent, terwijl zelfs dan nog de druk op de overheid om het evenwicht op de betalingsbalans te herstellen niet al te krachtig blijkt te zijn.

De krachtigste druk, die op een overheid wordt uitgeoefend om een onevenwichtigheid op de betalingsbalans te bestrijden, is die, welke wordt veroorzaakt door de uitputting van de reserves van een deficitland en door de vrees voor een daaruit voortvloeiend nationaal bankroet.

¹⁾ Tibor Scitovsky: „Requirements of an international reserve system”, Essays in international finance, no. 49, International Finance Section, Department of Economics, Princeton University, Princeton, New Jersey 1965.

Hierbij dient echter te worden aangetekend, dat dit een kunstmatige evenwichtsherstellende kracht is, die de deficitlanden wordt opgedrongen door de buitenwereld, die niet bereid is toe te staan dat de tekorten van de deficitlanden uitstijgen boven de grenzen die worden gesteld door hun reserves. Naast deze van buitenaf opgelegde druk en afgezien van de eventuele deflatoire invloed van een betalingsbalanstekort, bestaat er voor een deficitland geen enkele aanleiding om het tekort te doen verdwijnen.

Geheel verschillend is de situatie van een surplusland. Dit ondervindt geen kunstmatige pressie van buitenaf om het betalingsevenwicht te herstellen, maar het kan daartoe wel een natuurlijke en zeer reële aansporing putten uit het besef dat een overschot op de betalingsbalans een inefficiënte aanwending van produktieve krachten impliceert. Een surplus betekent als het ware een onvrijwillige en onbeloonde lening aan het buitenland, een braakleggen van produktieve krachten. Ondanks deze nadelen hebben slechts zelden surpluslanden een beleid gevoerd, dat was gericht op het verwijderen of verminderen van een overschot. Een van de redenen hiervoor is, dat de verwerving van monetaire reserves tot op zekere hoogte een voordeel oplevert, aangezien de mogelijkheden om een eventueel tekort in de toekomst te doorstaan daardoor worden verruimd.

Surpluslanden, die het verlies dat betalingsbalansoverschotten hen toebrengen, wensen te vermijden, zullen de lasten van het „adjustment”-proces meestal niet zelf op hun schouders nemen, doch deze liever afwentelen op die der deficitlanden. Zij zijn hiertoe in staat door hun invloed aan te wenden ter beperking van de omvang der mondiale reserves, waardoor op de deficitlanden pressie wordt uitgeoefend om hun tekorten te doen verdwijnen. Hierin ligt een gedeeltelijke verklaring van de onvoldoende omvang van de internationale reserves en van de paradoxale situatie die hieruit is ontstaan. Waar het immers de surpluslanden zijn, die door de onevenwichtigheden in het betalingsverkeer economisch een verlies lijden, daar zijn het de de-

ficitlanden, die worden belast met de verwijdering van deze onevenwichtigheden. Aangezien een dergelijk „adjustment”- proces altijd pijnlijk is voor het betreffende land, lijkt het redelijk en billijk de taak en de last van de „adjustment” te verdelen over deficit- en surpluslanden. De vraag is nu hoe en met welk reservesysteem dit het beste kan worden bereikt.

Het verdient aanbeveling de omvang der internationale reserves te vergroten ten einde de druk op de surpluslanden te verzwaren en die op de deficitlanden te verlichten. Indien de additionele reserves — bijv. in de vorm van kredieten — aan de deficitlanden ter beschikking worden gesteld, loopt men het gevaar, dat de deficitlanden geen enkele prikkel meer overhouden om hun tekorten te doen verdwijnen. Dit dilemma, hoe de druk op de deficitlanden te verlichten zonder hun betalingsbalansdiscipline te ondermijnen, kan vrij gemakkelijk worden opgelost door de additionele reserves beschikbaar te stellen tegen hogere kosten dan de normale rente. Er zijn twee plannen tot hervorming van het internationale monetaire stelsel, die dit dilemma oplossen, nl. het „commodity-reserve-plan” en een lichtelijk gewijzigde versie van het Stamp-plan.

Ten aanzien van het verzwaren van de druk op de surpluslanden hoort men vaak het bezwaar, dat een toeneming van de hoeveelheid internationale reserves inflatoir zou werken. Deze inflatoire invloed kan echter slechts de surpluslanden treffen en dan nog pas wanneer zij in een situatie van volledige bezetting verkeren. Maar zelfs wanneer reservecreatie inflatoire druk op de surpluslanden zou uitoefenen, is het nog niet altijd de beste politiek om zich tegen de creatie van additionele reserves ten behoeve van de deficitlanden te verzetten. Dan zou men namelijk de deficitlanden een restrictief beleid opdringen terwille van het opheffen van de inflatoire druk op de surpluslanden. De inflatoire druk moet integendeel worden verwelkomd als een kracht, die de surpluslanden ertoe aanspoort hun deel in het „adjustment”-proces op zich te nemen.

Samenvattend kan worden gesteld dat het ideale systeem van internationale reserves de druk op de deficitlanden zou verlichten en de druk op de surpluslanden zou verzwaren; een gedeelte van deze druk ter opheffing van betalingsonevenwichtigheden bestaat uit de expansieve, en soms inflatoire, druk op de surpluslanden. Bovenstaande benadering is gebaseerd op de opvatting, dat de individuele landen een grotere vrijheid dienen te verkrijgen bij het bepalen van hun nationaal economisch beleid en daarbij minder aan banden dienen te worden gelegd door de beperkingen die het internationale monetaire mechanisme hen oplegt.

Kritische kanttekeningen

HET is inderdaad, zoals Scitovsky opmerkt ²⁾, de functie van monetaire reserves om een zekere mate van vrijheid voor de nationale autoriteiten bij het voeren van een eigen economisch beleid verenigbaar te maken met de handhaving van wisselkoersstabiliteit. Wanneer men vrij fluctuerende wisselkoersen als ongewenst alternatief heeft uitgesloten, behoren de reserves te fungeren als een buffer, die ervoor zorgt dat het nationaal economisch beleid zich

niet voortdurend behoeft aan te passen aan de grillen van het internationale betalingsverkeer ³⁾.

Waar voorts het proces tot herstel van het internationale betalingsevenwicht zich niet meer, zoals in de tijden van de klassieke gouden standaard, automatisch voltrekt door de werking van het vrije marktmechanisme, doch het resultaat dient te zijn van een bewust gekozen economisch beleid der verantwoordelijke autoriteiten, daar mag tevens worden verlangd, dat de meer duurzame ontwikkelingen in de omvang der nationale monetaire reserves, als gevolg van evenwichtsverstoringen, voor die autoriteiten evenzovele aansporingen vormen om te streven naar herstel van het internationale evenwicht. Zo zou een wegstroming c.q. toestroming van monetaire reserves als gevolg van een bestedingsinflatie c.q. bestedingsdeflatie, die heeft geleid tot een tekort c.q. overschot op de betalingsbalans, een prikkel dienen te vormen om een restrictief c.q. expansief beleid te voeren tot herstel van het externe evenwicht.

In de tijd van de klassieke gouden standaard werd het betalingsbalansevenwicht beschouwd als een sacrosancte doelstelling, waaraan de binnenlandse ontwikkeling zich steeds diende aan te passen, desnoods door middel van prijsinflatie of werkloosheid. „Thans is men, en terecht, niet meer bereid de gevolgen van een dergelijk aanpassingsproces, te weten deflatie en werkloosheid in het deficitland, inflatie en overspanning in het surplusland, te aanvaarden. Naast het bereiken van betalingsbalansevenwicht zijn de handhaving van een hoge graad van werkgelegenheid — of het bereiken van een bevredigende mate van groei — maar ook de handhaving van de interne waardevastheid van het geld, in beginsel als primaire doeleinden van het beleid aanvaard” ⁴⁾.

Veeleer is het thans zo dat het externe evenwicht juist wordt nagestreefd, ten einde te verhinderen dat het streven van de autoriteiten in het eigen land of in andere landen naar realisatie van de interne beleidsdoelstellingen nu of in de toekomst zou worden gefrustreerd door de gevolgen van onevenwichtigheden in de betalingsbalans. Immers „de afhankelijkheid waarin, bij een internationaal betalingsstelsel met vaste wisselkoersen, het nationale economische evenwicht en de waardevastheid van de nationale geld-eenheid zich met betrekking tot de internationale verhoudingen bevinden, maakt dat ieder land een intens belang heeft bij het beleid dat door zijn voornaamste handelspartners wordt gevoerd” ⁵⁾.

Daarom ook kan internationaal evenwicht „slechts de vrucht zijn van het nastreven van gelijkgerichte en op elkander afgestemde beleidsdoeleinden” ⁶⁾ en dient de oplossing van de internationale betalingsproblemen „gezocht te worden in het allerzijds voeren van een interne politiek, die het verdwijnen van tekort en overschot bevordert, zonder de andere primaire doeleinden van het beleid in

²⁾ Scitovsky, op. cit., blz. 4.

³⁾ Vgl. G. A. Kessler: „Monetair evenwicht en betalingsbalansevenwicht”, Leiden 1958, blz. 246.

⁴⁾ De Nederlandsche Bank, Verslag over 1960, blz. 16.

⁵⁾ Idem, Verslag over 1962, blz. 23/24.

⁶⁾ Idem, Verslag over 1960, blz. 23.

(I. M.)

Uw reserves deskundig belegd: aandelen

gevaar te brengen" ⁷⁾, terwijl „door een betere coördinatie van doeleinden en middelen een duidelijker gerichte aanpassing van de nationale politiek aan de eisen, die de ver gaande mate van financiële en economische integratie van de Westelijke wereld stelt, verkregen dient te worden" ⁷⁾.

Tegenover deze mondiaal georiënteerde (maar daardoor thans misschien nog te idealistische) visie van De Nederlandsche Bank steekt toch wel scherp af de eng-nationaal gerichte (maar daardoor helaas misschien nog wel realistische) opvatting van Scitovsky, zoals die naar onze mening blijkt uit zijn opmerkingen, dat naast de van buitenaf door de strenge, conservatieve surpluslanden opgelegde druk en afgezien van de eventuele deflatoire invloed van een betalingsbalanstekort, er voor een deficitland geen enkele aanleiding bestaat om het tekort te doen verdwijnen ⁸⁾, en dat surpluslanden slechts zelden een beleid hebben gevoerd, dat was gericht op het verwijderen of verminderen van een overschot, onder meer omdat de verwerving van monetaire reserves tot op zekere hoogte een voordeel oplevert met het oog op eventuele tekorten in de toekomst ⁹⁾.

Voorts kan men tegenover Scitovsky's bewering, dat surpluslanden de lasten van het „adjustment"-proces niet op hun eigen schouders zullen nemen, doch liever zullen afwentelen op die der deficitlanden, door namelijk hun invloed aan te wenden ter beperking van de hoeveelheid monetaire reserves in de wereld ⁹⁾, met evenveel recht de tegengestelde mening verkondigen, dat deficitlanden zullen trachten de lasten van het „adjustment"-proces af te wentelen op de surpluslanden door hun invloed aan te wenden ter vergroting van de mondiale monetaire reserves. Scitovsky's essay is trouwens bijzonder geschikt om de deficitlanden een theoretisch gefundeerde argumentatie te verschaffen voor een dergelijk beleid.

Is vergroting van de internationale monetaire reserves nodig?

HOE dient nu echter Scitovsky's oproep om de hoeveelheid internationale monetaire reserves te vergroten beoordeeld te worden? Is een dergelijke maatregel inderdaad nodig om het proces tot herstel van het internationaal evenwicht te versnellen en te versoepelen en de lasten daarvan evenredig te verdelen over deficit- en surpluslanden ¹⁰⁾? Wij zullen dit voor een aantal mogelijke gevallen bezien.

1. Indien zich in deficitlanden een bestedingsinflatie voordoet, die behalve tot het betalingsbalanstekort ook heeft geleid tot een overbezetting van de productiecapaciteit en tot overspanning op de arbeidsmarkt, kan door een restrictief beleid herstel van het interne zowel als van het externe evenwicht worden bevorderd. Evenzo kunnen in surpluslanden, waar een bestedingsdeflatie de oorzaak is zowel van het betalingsbalansoverschot als van werkloosheid en onderbezetting der capaciteit, het interne en het externe evenwicht beide worden hersteld door middel van een expansief beleid. Van een werkelijk beleidsprobleem in

de vorm van een conflict tussen de nationale beleidsdoelstellingen en het internationaal betalingsevenwicht behoeft in deze situaties geen sprake te zijn. Er is dan ook niet de minste aanleiding om over te gaan tot creatie van additionele monetaire reserves ten behoeve van de deficitlanden. Deze zou slechts een averechtse uitwerking hebben op het internationale evenwicht en zelfs op het interne evenwicht in de deficitlanden.

2. Van een beleidsdilemma is in beginsel wél sprake, indien de deficitlanden te kampen hebben met werkloosheid en onderbezetting als gevolg van een vraagtekort, of indien zich in de surpluslanden prijsinflatie en overspanning voordoen als gevolg van een vraagoverschot, of ook in een combinatie van beide gevallen. In deze situaties zou een op herstel van het interne evenwicht gericht restrictief beleid in de surpluslanden de verstoring van het internationaal evenwicht evenals de interne evenwichtsverstoring — in de vorm van werkloosheid — in de deficitlanden nog verergeren. Evenzo zou een op herstel van het interne evenwicht gericht expansief beleid in de deficitlanden de verstoring van het internationale evenwicht en de interne evenwichtsverstoring — in de vorm van geldontwaarding — in de surpluslanden nog verergeren.

Niettemin is het mogelijk, dat de surpluslanden tot een dergelijk restrictief beleid overgaan „teneinde daarmee een vermeerdering van hun te gering geachte deviezenreserves te bereiken" ¹¹⁾. Indien dit zich in een belangrijk aantal landen zou voordoen, zou terecht gesproken kunnen worden van een tekort aan internationale liquiditeit. Dan zou inderdaad een verruiming van de internationale liquiditeitscreatie behoren plaats te vinden. Anderzijds mag echter in het geval, dat de deficitlanden een expansief beleid wensen te voeren en daarbij „gaarne een ruimere beschikking zouden hebben over monetaire reserves, teneinde deze ter dekking van een bestaand betalingsbalanstekort te kunnen aanwenden" ¹²⁾, niet worden geconcludeerd, dat er van een internationale liquiditeitschaarste sprake is. Want de „situatie van een tekort aan internationale liquiditeit dient wel te worden onderscheiden van het geval waarin een land dat zich in een toestand van betalingsbalansdeficit bevindt zijn reserves ziet wegvloeien naar andere landen, die de aldus verkregen aanwas niet begeren en derhalve ook generlei neiging vertonen het interne beleid op een bevordering van die aanwas te richten (...). Het deficitland dat zijn reserves ziet wegvloeien heeft niet een behoefte aan liquiditeit, doch een behoefte aan krediet teneinde de periode te kunnen overbruggen die gemoeid is met het noodzakelijke herstel van het evenwicht op de betalingsbalans" ¹³⁾.

Zou men in een dergelijk geval niettemin, overeenkomstig het voorstel van Scitovsky, overgaan tot creatie van additionele monetaire reserves ten behoeve der deficitlanden, dan zou hiervan het resultaat zijn dat men het interne evenwicht — met name de volledige werkgelegenheid — in de deficitlanden herstelt, doch ten koste van een verdere verstoring van het interne evenwicht — met name de waarde-

⁷⁾ Idem, blz. 18.

⁸⁾ Scitovsky, op. cit., blz. 6.

⁹⁾ Idem, blz. 7.

¹⁰⁾ Idem, blz. 8, 12 en 13.

¹¹⁾ De Nederlandsche Bank, Verslag over 1960, blz. 13.

¹²⁾ Idem, blz. 12.

¹³⁾ Idem, Verslag over 1964, blz. 20.

(I. M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

vastheid van het geld — in de surpluslanden. Bovendien zou ook geen enkele directe bijdrage worden geleverd tot herstel van het internationale evenwicht. Dit zou integendeel door de additionele bestedingen van de deficitlanden nog verder worden verstoord, al kan uiteindelijk wel een evenwichtsherstellende werking uitgaan van de toenemende overspanning en prijsinflatie in de surpluslanden.

Zo kan dus enerzijds worden geconcludeerd, dat een restrictief beleid in de surpluslanden ter versterking van hun monetaire reserves kan wijzen op een tekort aan internationale liquiditeiten, dat, indien hierin niet zou worden voorzien door creatie van additionele monetaire reserves, zou leiden tot het continueren van de werkloosheid in de deficitlanden. In een dergelijke situatie zou inderdaad kunnen worden gezegd, dat „it is the failure to expand reserves that exerts a world-wide deflationary influence”¹⁴⁾. Anderzijds kan worden geconcludeerd, dat een expansief beleid in de deficitlanden, mogelijk gemaakt door de creatie van additionele monetaire reserves, zou leiden tot het continueren van de prijsinflatie in de surpluslanden. Deze additionele reservecreatie terwille van de bestrijding der werkloosheid in de deficitlanden zou dus resulteren in geldontwaarding in de surpluslanden.

Bovengenoemde dilemma's dienen echter ook niet te worden opgelost door middel van het bestedingsbeleid. Zulks is zelfs te enen male onmogelijk. Het zijn typisch gevallen, die nopen tot een fundamentele aanpassing, hetzij door middel van veranderingen in de relatieve prijs- en kostenniveaus, hetzij door middel van pariteitswijzigingen, hetzij door middel van beïnvloeding van het internationale kapitaalverkeer, hetzij door een combinatie van deze maatregelen¹⁵⁾.

Scitovsky (die woonachtig is in de Verenigde Staten, het grootste deficitgebied der jaren zestig), is van mening dat de inflatoire invloed die een vergroting van de omvang der internationale reserves uitoefent op de surpluslanden, indien deze zich dicht bij het punt van volledige bezetting en volledige werkgelegenheid bevinden, thans niet behoeft te worden gevreesd, aangezien zulks in de huidige situatie niet het geval is, maar dat tegenwoordig juist de weigering om additionele reserves te scheppen de deficitlanden dwingt tot een restrictief beleid ter vermindering van inflatoire druk op de surpluslanden, hetgeen in de huidige niet-inflatoire situatie in de wereld een onnodig pijnlijke en verspillende methode is¹⁶⁾. Deze opvatting nu zullen wij ten besluite

confronteren met de visie van De Nederlandsche Bank (die gevestigd is in het grootste surplusgebied der jaren zestig: continentaal West-Europa).

De Nederlandsche Bank schrijft bijv. in haar verslag over 1963 „het ietwat te betreuren dat het thans plaatsvindende gesprek over het internationale monetaire stelsel zozeer is op gang gebracht door een op zichzelf gerechtvaardigde, maar niet urgente, probleemstelling betreffende een in een meer of minder ver verwijderde toekomst mogelijk geachte toestand van schaarste aan internationale salderingsmiddelen, die zou kunnen leiden tot een algemeen prevaleren van een op versterking der deviezenreserves gerichte deflatie interne monetaire politiek. Dit zou de verwachting kunnen wekken dat dit gesprek zou behoren te resulteren in een spoedige verruiming van de internationale liquiditeitscreatie. Men dient echter niet uit het oog te verliezen dat sedert de oorlog die zo gevreesde deflatoire monetaire politiek nergens is gevoerd. Ook heeft de herverdeling van monetaire reserves, die het gevolg is geweest van het langdurige Amerikaanse betalingsbalanstekort, de reserves van het merendeel der landen, die tot het aanhouden van reserves bereid zijn overdadig, in plaats van te klein, gemaakt”.

„Beschikken over reserves betekent het beschikken over een inflatoir potentieel, dat is over de macht tot het exporteren van inflatie naar andere landen(...). Resultaat van het internationale overleg dient daarom niet te zijn het inflatoire potentieel nog te vergroten, en nog veel minder een toestand in het leven te roepen waarbij de verwachting zou worden gewekt dat ieder tekort wel automatisch door internationale bijstand zal worden opgevangen(...). Heilzamer dan de creatie van nieuwe kredietmogelijkheden zou het uitwerken van gedragsregels zijn, welke naleving door de aan het overleg deelnemende landen erkend zou worden bevorderlijk te zijn voor het herstellen, casu quo voor het handhaven, van het internationale evenwicht. Deze regels zouden betrekking dienen te hebben zowel op het onder bepaalde omstandigheden te voeren monetaire, budgettaire en fiscale beleid, alsook op de na te streven doeleinden van inkomens- en prijspolitiek(...). Het is vooral langs deze weg dat de Westerse wereld dient voort te gaan de internationale economische samenwerking te versterken, opdat verzekerd worde dat de komende jaren vrijblijven zowel van de mogelijke deflatie, waarover zo velen niet kunnen ophouden te tobben, als van de feitelijke inflatie, die wij reeds zo geruime tijd ondergaan”¹⁷⁾.

's-Gravenhage.

A. M. DIERICK.

¹⁴⁾ Scitovsky, op. cit., blz. 11.

¹⁵⁾ Vgl. Kessler, op. cit., o.a. blz. 424, 432 en 436/437.

¹⁶⁾ Scitovsky, op. cit., blz. 11.

¹⁷⁾ De Nederlandsche Bank, Verslag over 1963, blz. 24 en 25.

(I. M.)

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG INTERNATIONAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

„Production-sharing”

Indonesische perspectieven

EEN woordvoerder van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Djakarta onthulde op 21 februari jl. dat de Indonesische regering tot die datum haar goedkeuring had gegeven aan 19 diverse projecten op basis van „production-sharing” met buitenlandse firma's. De uitvoering van deze contracten staat onder toezicht van een in 1963 ingestelde ministeriële commissie voor leiding van de eerste Vice-Premier, tevens Minister van Buitenlandse Zaken, wel een bewijs welk belang men hecht aan de politieke implicaties van deze wijze van buitenlandse kredietverlening¹⁾. Ook in het buitenland heeft deze nieuwe vorm de nodige aandacht getrokken; een uitvoerig commentaar treft men bijv. aan in *Monthly Review of Economic Policy* ²⁾.

Algemene richtlijnen betreffende de Indonesische visie van „production-sharing” zijn te vinden in de presidentiële boodschap van 6 mei 1962 betreffende de te volgen nationale economische politiek, nader gespecificeerd in de kort daarop door President Soekarno in zijn hoedanigheid van hoogste bevelhebber van het (thans ontbonden) economisch oppercommando verstrekte verklaring (3 augustus 1962). „Production-sharing” wordt daarin omschreven als een vorm van buitenlands krediet, terug te betalen met een deel van het verkregen produktieresultaat of de verbeterde kwaliteit van een bepaald produkt. Doelstelling is de wens tot opvoering der nationale economie met buitenlandse hulp, doch zonder de Indonesische betalingsbalans te belasten. Dit laatste zou het onvermijdelijk resultaat zijn van buitenlandse investeringen en kredieten naar traditionele trant ³⁾. Van buitenlandse zijde verwacht de republiek voornamelijk technische hulpmiddelen en „know-how”, terwijl financiering zal geschieden van Indonesische kant in rupiahs. Gezien de bewoordingen van de algemene bepalingen en de tot dusver goedgekeurde projecten, schijnt de nadruk te vallen op exportgoederen, met aflossing van rente en hoofdsom tegen wereldmarktnotering van de produktie, alhoewel uitzonderingen mogelijk blijven. Panglaykim vermeldt voor het eerste halfjaar van 1963 reeds meer dan 15 contractaanvragen alleen al bij het Ministerie voor Volksindustrie, een aanwijzing voor de belangstelling welke buitenlandse ondernemers voor „production-sharing” blijken te hebben ⁴⁾. Letten wij op het beperkte aantal projecten dat, verdeeld

over alle departementen, tot nog toe is goedgekeurd, dan schijnt Indonesië daarbij niet overijld te werk te willen gaan.

Van buitenlandse zijde wijst men in het bijzonder op het „security”-aspect van deze „self-liquidating”-projecten, aangezien de Indonesische regering er klaarblijkelijk op uit is buitenlandse medezeggenschap en controle tot een minimum te beperken. De zeggenschap en de leiding van de producerende onderneming dienen steeds in Indonesische handen te berusten ⁵⁾. Panglaykim oppert daarom de idee van een compromis: buitenlandse leiding aangevuld met een aantal Indonesische experts. Hij heeft daarbij administratiekantoren als Tiedeman & Van Kerchem, Harrisons & Crosfield enz. op het oog, welke voorheen belast waren met de controle op diverse plantages hier te lande. Wij tekenen hierbij aan, dat de uitvoering der verschillende projecten onder de huidige constellatie onderworpen is aan de goedkeuring der eerdergenoemde commissie van toezicht en mede afhankelijk is van het beleid der regionale autoriteiten. Tussen deze gezagsdragers en de centrale organen schijnt de coördinatie nogal eens zoek te zijn, welk feit ook in buitenlandse kringen de aandacht heeft getrokken ⁶⁾. In het bijzonder schijnt dit te gelden voor de territoriale militaire bevelhebbers (Pepelrada), welke uitgebreide volmachten bezitten. Een soortgelijke situatie trof men aan in de jaren 1952 tot 1960.

DE Indonesische regering heeft getracht het risico-element in deze kredieten zoveel mogelijk te temperen door waarborgen in het vooruitzicht te stellen, te verlenen zowel rechtstreeks door de Staat als via de Bank Indonesia (thans staatsbank unit I; de verschillende commerciële staatsbanken vormen de overige units). Bezien vanuit dit standpunt, verschilt de Indonesische versie van „production-sharing” in wezen weinig van de traditionele buitenlandse lening. Anderzijds kan de buitenlandse partner hier niet vrijelijk beschikken over zijn „production-share” en trachten deze winstgevend van de hand te doen;

¹⁾ Zie het presidentieel besluit no. 201 van 26 september 1963. In de betrokken commissie zitten drie Vice-Premiers, alsmede de Ministers voor Centrale Bankzaken, het Staatsbudget, Basis-industrie en Mijnbouw, Volksindustrie en Landbouw. In verband met de recente herschikking van het kabinet, dat momenteel 99 Ministers omvat, is ook het aantal leden der commissie waarschijnlijk uitgebreid.

²⁾ Ulrich Jeromin: „Production-Sharing, A New Form of Co-operation with Developing Countries — The Indonesian Example”, *Monthly Review of Economic Policy*, no. 8, augustus 1965, blz. 17 - 23.

³⁾ Panglaykim: „Indonesian Production-Sharing”, *Far Eastern Economic Review*, vol. 40, 2 mei 1963, blz. 269. Zie ook het artikel van Daniel Wolfstone: „Back Door for Investors”, *Far Eastern Economic Review*, vol. 39, 17 januari 1963, blz. 96 - 98.

⁴⁾ Volgens een officieel rapport was eind 1964 slechts bij één project op het gebied van volksindustrie vooruitgang geboekt, nl. een citronella-oliefabriek welke met Bulgaarse steun zou worden opgezet (*Madjalah Perekonomian Nasional*), vol. 4, november 1964, blz. 11). De door Panglaykim genoemde „production-sharing”-commissie, welke reeds in 1962 is ingesteld door de toenmalige Eerste Minister, is inmiddels omgevormd tot secretariaat van de in de aanhef van ons artikel vermelde ministeriële commissie.

⁵⁾ Zie de op 28 maart 1963 door President Soekarno afgelegde „economische declaratie” (par. 23 sub e). De Indonesische partij kan omvatten zowel centrale als regionale lichamen alsook particulieren of coöperatieve organisaties. Anderzijds kan ook de buitenlandse partij zowel een regeringsinstelling als particulieren omvatten. Een en ander is nader geregeld bij presidentiële verordening no. 20 van 1963, in werking getreden op 26 september van dat jaar (staatsblad 1963/97), betreffende de te verlenen faciliteiten aan kredieten op basis van „production-sharing”, art. 7 en 8. Zie voorts de toelichting van de commissie, welke op 14 januari 1965 door het Departement van Buitenlandse Zaken bekend werd gemaakt: „Production-Sharing Principle; Conditions and Repayment”, *Indonesian Observer*, 15 januari 1965, blz. 1: 6 - 8.

⁶⁾ Ulrich Jeromin, op. cit., blz. 22.

het hem toekomstende deel wordt beschouwd als interest en „refunding”, analoog aan de klassieke kredietverstrekking. De officiële lezing betreffende de teruggave van het krediet (Kabinetbesluit van 12 januari 1965, no. Aa/B/2/1965) verschaft heel weinig houvast: Indonesië wenst zich te richten naar de in het kredietverlenende land geldende „usance” ⁷⁾. Overigens mag niet uit het oog worden verloren dat in verschillende kapitaalcrachtige staten de overheid investeringsgaranties verleent en kredieten verzekert ten behoeve van ondernemers wier activiteiten op de ontwikkelingslanden zijn gericht, mits aan bepaalde voorwaarden (voldoende rechtszekerheid enz.) is voldaan ⁸⁾.

De reeds geciteerde Ulrich Jeromin is van mening dat voor Indonesië als ontwikkelingsland, in vergelijking met de klassieke vormen van buitenlandse investeringen en steunverlening, „production-sharing” veel voordeliger lijkt: er is geen noodzaak tot winsttransfer noch kans op vreemde inmenging of bezitsvorming. Evenmin zijn er vaste rentelasten, terwijl anderzijds de buitenlandse kredietverstrekker uit hoofde van eigen belang geïnteresseerd blijft bij een vlotte gang van zaken. Hoogstens dient rekening te worden gehouden met beperkingen ten aanzien van de beschikking over de kredietmiddelen en productie-opbrengsten. Ook voor het buitenland zijn aan dit systeem enige aantrekkelijkheden verbonden: geen dreiging van nationalisatie, evenmin problemen bij de financiering in rupiahs. Met betrekking tot het gebrek aan medezeggenschap, veelal als voornaamste bezwaar opgeworpen (ook door Jeromin), opent art. 8 der presidentiële verordening no. 20 van 1963 de mogelijkheid tot medebeheer in buitenlandse handen. Op dit punt heeft Indonesië blijkbaar water in de wijn gedaan.

Een probleem bij dit systeem vormt het feit dat buitenlandse handelsmaatschappijen en „engineering firms” over het algemeen niet voldoende fondsen ter beschikking hebben voor dergelijke investeringen. Dit bezwaar zal niet verholpen kunnen worden, zolang het exportassortiment van Indonesië beperkt blijft tot agrarische en olieproducten. „Production-sharing” lijkt daarom voornamelijk aangewezen voor combines en concerns, welke zich zowel op ontginning en verwerking als op afzet toelagen. Cijfers zijn in dit verband slechts karig verkrijgbaar. Het in de aanvang van ons artikel vermelde totaal van 19 projecten vertoont een zeer matige vooruitgang vergeleken met de 14 contracten tot een waarde van \$ 6 mln., waarvoor volgens buitenlandse bronnen tot eind 1963 fiat was verkregen (daarin blijkbaar niet inbegrepen een eerder gesloten olie-overeenkomst met Japan, waarmee een bedrag van ruim \$ 50 mln. was gemoeid). De waarde der nog in

⁷⁾ „... In evaluating the conditions for repayment of the credit, the government will pay attention to conditions and regulations prevailing in the country providing the credit”. *Indonesian Observer*, loc. cit.

⁸⁾ Cf. P. Kuin: „Ontwikkelingshulp in Nederland en West-Duitsland (I)”, *Economisch-Statistische Berichten*, 6 januari 1965, blz. 4 - 5. Naar verluidt zijn momenteel onderhandelingen gaande tussen de Amerikaanse en de Indonesische regering betreffende de mogelijkheid van soortgelijke garanties aan Amerikaanse ondernemingen die in Indonesië werkzaam zijn.

behandeling zijnde aanvragen werd toen getaxeerd op \$ 32,5 mln. Ook wat betreft de inhoud der verschillende contracten is maar weinig bekend, zodat een kritische vergelijking en analyse voorlopig weinig zin hebben. Een enkel voorbeeld: de overeenkomst tussen P.T. Pertambangan Nikkel Indonesia en de Japanse Sulawesi Nickel Development Cooperation Ltd. tot ontginning der nikkelmijnen in Pomalaa (Zuid-Celebes), op 14 november 1962 aangegaan voor de duur van 7 jaar. Dit contract bevat een 60 pCt. - 40 pCt.-clausule betreffende de verdeling der productie-opbrengst, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen (a) „ore for repayment”, (b) „ore for cooperation” en (c) „ore for operation”.

JEROMIN komt tot de slotsom dat „conditions for investment in Indonesia have meanwhile much deteriorated” ⁹⁾. De politieke agitatie, achtereenvolgens gevoerd tegen de Nederlandse, Engelse, Indiase en Amerikaanse belangen, ten slotte culminerend in het onder staats-toezicht stellen van alle buitenlandse bezittingen, kan niet bevorderlijk worden genoemd voor het aantrekken van nieuw vreemd kapitaal (de gevolgen van de algehele ommezwaaai na de mislukte communistische staatsgreep van 1 oktober jl. zullen slechts zeer geleidelijk merkbaar kunnen worden). In economisch opzicht zal de toegenomen inflatedruk (het deficit steeg van Rp. 886 mrd. in 1964 tot ruim Rp. 1.500 mrd. in 1965) de financiering in rupiahs, waarvoor de Indonesische regering zich garant heeft gesteld, aanmerkelijk bemoeilijken.

De openingsrede van President Soekarno ter gelegenheid van de derde zitting der voorlopige volksvertegenwoordiging (11 april 1965) had als hoofdthema de noodzaak Indonesië binnen de kortst mogelijke tijd „self-relying” (Berdikari) te maken. Daartoe wenste het staatshoofd herziening van die projecten in het achtjarenplan 1961-1969, welke met buitenlandse hulp zouden worden opgezet (de zgn. B-projecten, bedoeld als deviezenbron). Van deze herziening is tot dusver weinig gekomen. Wel heeft de kennelijke voorkeur van de President voor „nation and character building”-projecten (het nationaal monument te Djakarta, de CONEFO-plannen) volgens „insiders” verdragend gewerkt op de voltooiing der diverse industrieën enz. (Djatiluhur), welke reeds geruime tijd in het nationaal opbouwplan waren opgenomen.

Alhoewel de politieke consequenties van dit probleem verder slechts weinig naar voren komen, vermeldt de reeds geciteerde auteur Panglaykim in een niet gepubliceerde recente verhandeling dat, ten gevolge van de politieke ommekeer hier te lande, de bij het communistische blok aangesloten staten op terugbetaling der voordien op vrij ruime schaal verleende kredieten beginnen aan te dringen. De eerste „production-sharing”-overeenkomst met het buitenland (West-Duitsland) betrof de oprichting van een fabriek voor plantaardige oliën ter waarde van DM 10 mln. Verschillende bronnen maken melding van participatie door Nederlandse maatschappijen, o.a. bij de opbouw

⁹⁾ Ulrich Jeromin, loc. cit.

(I. M.)

§ NV. SLAVENBURG'S BANK §

van de geprojecteerde vrijhaven Sabang, alsmede enige „cattle projects” in Madoera en bij Pare-Pare (Zuid-Celebes)¹⁰⁾. Veel belangstelling trök de overeenkomst met Pan American Oil Company¹¹⁾. De conclusie lijkt gewettigd dat de uiteindelijke tekst van elk contract het resultaat van loven en bieden zal vertonen, terwijl ook de politieke ontwikkeling hier een woordje meespreekt.

Volledigheidshalve vermelden wij, dat reeds sedert 1960 een wet bestaat, welke overeenkomsten op basis van opbrengstverdeling tot onderwerp heeft. Deze wet no. 2 van 1960 (de zgn. „Undang-undang Bagi Hasil”) beweegt zich evenwel uitsluitend in de agrarische sfeer en regelt met name transacties in verband met deelbouw. De in deze wet bedoelde „production-sharing” draagt dus een ander karakter dan de door ons behandelde materie.

Makassar, 15 maart 1966.

Drs. W. H. MAKALIWE.
Mr. P. H. TAN.

¹⁰⁾ *Madjalah Perekonomian Nasional*, loc. cit.

¹¹⁾ De bij-afzonderlijke wet gelegaliseerde overeenkomsten tussen P.N. Pertamina enerzijds en de Pan American Oil Company (tevens optredend namens de Pan American International Oil Corporation), P.T. Caltex Indonesia en California Asiatic Oil Company anderzijds, alsmede tussen P.N. Permina enerzijds en P.T. Caltex Indonesia benevens P.T. Stanvac Indonesia anderzijds (wetten no. 13 en 4 van 1963) beogen de oprichting van „joint enterprises” op basis van een 60 pCt. - 40 pCt.-clausule bij de winstverdeling en behoren daarom in een afzonderlijke categorie thuis. Inmiddels zijn de teksten van deze verdragen weer door de feiten achterhaald. Ook voor gemengde bedrijven in de binnenlandse sfeer wordt de 60 pCt. - 40 pCt.-clausule voorgestaan (zie de verklaring van de derde Vice-Premier Chaerul Saleh van 1 december 1965, *Duta Swasta*, vol. 1, november 1965, blz. 29).

BOEKBESPREKING

Dr. H. Coltof: Veranderen en aanpassen in de organisatie van het bedrijf. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn 1965, 152 blz., f. 19,50.

ZO het panta rhei van Heraclitus in deze tijd ergens van toepassing is, dan is dit wel het geval in het bedrijfsleven. Voortdurend is het bedrijfsleven aan veranderingen onderhevig, veranderingen die het van buiten af worden opgedrongen en veranderingen die het van binnen uit toepast omdat het wil vooruitlopen in de strijd om de voor-sprong. Deze noodzakelijke en ononderbroken bewegingen hebben plaats op technisch en menselijk gebied; zij kunnen worden samengevat in het veranderen en aanpassen van de organisatie van de onderneming, een proces dat men ook wel het organiseren noemt. Het woord „organiseren” geeft beter de dynamiek aan dan het woord organisatie, dat op een geconsolideerde toestand betrekking heeft. Het valt daarom toe te juichen dat aan dit onderwerp een dissertatie is gewijd, van welk proefschrift nu een handels-uitgave is verschenen.

In de eerste hoofdstukken noemt de schrijver de voornaamste groepen oorzaken die tot veranderingen en aanpassingen leiden. In de eerste plaats de toenemende complexiteit van de bedrijfsorganisatie. In de tweede plaats de invloed en de hoedanigheid van de factor mens en in de derde plaats de invloed van de samenhang, met name van de sociale, economische en politieke omgeving van de onderneming. Ik geloof dat deze laatste groep van oorzaken als eerste en wellicht als voornaamste factor vermelding verdient en dat de beide andere factoren ten dele van deze

ALLE BANKZAKEN WODAN HANDELSBANK

Heemraadssingel 107 - Rotterdam - telefoon 23 59 85

(I.M.)

factor zijn afgeleid. Immers, de samengesteldheid van het ondernemingsapparaat vindt haar oorzaak vooral in verschijnselen buiten de onderneming en de kwaliteiten van de in de onderneming werkende mensen zijn al evenzeer onderhevig aan exogene invloeden. Daarbij wil ik geenszins tekort doen aan de taak van de onderneming als zelfstandige creatieve maatschappelijke institutie.

In het derde hoofdstuk gaat de schrijver in op de aard van de veranderingen. Daarbij maakt hij een onderscheid al naar gelang van de penetratiediepte en onderscheid aldus drie niveaus. Deze niveaus mag men niet verwarren met de hiërarchische niveaus in de onderneming. Het eerste niveau is dat van de min of meer voor de hand liggende organisatieprocedures, zoals werkmethodeverbetering, planning, normstelling en werkstroomprocedures. Het tweede penetratieniveau wordt aangeduid als dat van veranderingen in het organisatorische rollenpatroon, zoals de taakverdeling van de topleiding en wijzigingen in de structuur van de organisatie. De derde en meest intensieve penetratie is die van het veranderen en aanpassen van het gedragspatroon van personen of van groepen van personen in de nieuwe bedrijfssituatie. Hoewel de schrijver dit niet zo noemt, zou men deze meest diepgaande ingreep in de organisatie van de onderneming de belevingsfase van de aangebrachte verbeteringen of veranderingen kunnen noemen. In deze fase wordt een nieuw (quasi)evenwicht bereikt.

Hoe belangwekkend deze gradatie naar penetratiediepte ook moge zijn, ik geloof dat het woord „niveaus” hier misluidend kan zijn. Het zou juist zijn de intensiteit van de veranderingen te zien als een ontwikkeling van het partiële naar het algehele, naar de synthese en de harmonie van de verandering. Men zou zich bovendien naast dit onderscheid in penetratiediepte een min of meer parallel lopend onderscheid kunnen denken naar de hiërarchische niveaus waarop men de veranderingen aanbrengt. Adviezen en veranderingen aan de voet van de onderneming dragen veelal een partieel karakter. Hoe hoger de veranderingen in de hiërarchie van de onderneming optreden, des te algemener en des te fundamenteeler hun karakter. „Management counseling” is de meest fundamentele vorm van advisering die de verstrekkende veranderingen met zich kan brengen.

Ziet men nu het veranderingsproces in de tijdsvolgorde, dan onderscheidt de schrijver drie stadia: het voorbereidingsstadium, de verschuivingsfase en de consolidatie. Deze stadia ontwikkelen zich niet vanzelf doch zijn afhankelijk van de invloed van „strategische rollen”, van de kwaliteiten van de betrokken organisaties, van de capaciteiten der betrokken bedrijfsfunctionarissen, van het inzicht van de betrokkenen en van de mogelijkheid tot evaluatie van het veranderingsproces. De schrijver komt tot de opmerkelijke en voor velen verheugende slotsom dat het veranderingsproces in de bedrijfssituatie voor een goed deel een leer- en vormingsproces is. Hij beroept zich daarbij op de modernste Angelsaksische literatuur, met name op Wight Bakke, Elliot Jaques en Kurt Lewin. In de laatste paragraaf van het derde hoofdstuk ontwikkelt hij een algemeen model

voor het veranderingsproces, waarin hij duidelijk doet uitkomen dat zulk een proces soms een kwestie van jaren is.

In het vierde hoofdstuk zijn enkele ervaringen neergelegd die de schrijver als organisatie-adviseur heeft opgedaan met onderzoekingen die hij in een drietal ondernemingen instelde. Het eerste praktijkgeval heeft betrekking op de invloed van de leiding op een wijziging in de administratieve organisatie (het invoeren van een elektronische rekenmachine). Het tweede geval gaat over de moeilijkheden die ontstaan bij de invoering van een controllersfunctie. Onder deze functie wordt in navolging van Van der Schroeff verstaan „de economische expert, die verantwoordelijk is voor de economische beoordeling van alle onderdelen van leiding en uitvoering”. In het derde praktijkgeval geeft de schrijver een beschrijving van de ontwikkeling van een vraagstuk van integratie en coördinatie naar aanleiding van een stagnatie in de besluitvorming. In al deze gevallen blijkt dat het veranderingsproces volgens het door de schrijver ontwikkelde model verloopt, doch ook dat de hulp van een onpartijdige en deskundige buitenstaander in de persoon van een organisatie-adviseur noodzakelijk is. Zelfs is het noodzakelijk dat de adviseur

zich zo nu en dan op de stoel van de directie plaatst om een stagnatie in het veranderingsproces te voorkomen. De weerstand tegen verandering is nu eenmaal in vele gevallen groot.

Het laatste hoofdstuk van deze belangwekkende studie is in het bijzonder gewijd aan de functie van de organisatie-adviseur in het veranderingsproces. Ik heb reeds doen uitkomen dat de veranderingen en dus ook het advies geen zaken van korte duur zijn. Het is een proces van wederzijdse beïnvloeding, van vorming en van „hervorming”. Tevens kunnen de moeilijkheden van dien aard zijn, dat van de adviseur meer algemene dan specifieke kennis wordt vereist. In dit verband rijst de vraag of het adviseren niet beter het werk kan zijn van een team van deskundigen uit verschillende wetenschapsgebieden dan het werk van één man, ook al is deze nog zo „all round”.

Hoewel ik grote waardering heb voor het boek, dat een zeer oorspronkelijke geest ademt, meen ik enig bezwaar te moeten maken tegen enkele slordigheden, die dit wetenschappelijk werk ontsieren. Behalve enige storende fouten wordt op blz. 108 verwezen naar Amerikaanse literatuur, zonder dat man en paard worden genoemd. Zo zijn er meer kleine onvolkomenheden. Ongetwijfeld zal de schrijver deze fouten in een komende druk herstellen. Het boek is waard dat het door velen aandachtig en kritisch wordt gelezen.

's-Gravenhage.

P. VAN ZUUREN.

**MINISTERIE VAN CULTUUR,
RECREATIE EN MAATSCHAPPELIJK WERK**

Bij de Hoofdafdeling Bijstandszaken zijn wegens uitbreiding de functies vacant van

**HOOFD
VAN HET STAFBUREAU**

vac. no. 6-3772/7188

en

**MEDEWERKER
VAN HET STAFBUREAU**

vac. no. 6-3773/7188

Het Stafbureau Onderzoek en Beleidsvoorbereiding is belast met studie, informatie, signalering en advisering t.a.v. alle vraagstukken, die het beleid regarderen.

Gezocht worden kandidaten met een opleiding op academisch niveau, die deskundig en ervaren zijn op economisch-sociaal en sociaalrechtelijk terrein.

Salaris resp. tot max. f. 2148,— en f. 1843,— per maand; exclusief 6% vakantie-uitkering.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vac. no. (in linkerbovenhoek env. en brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt

DE ultimo-aanwas van de bankpapiercirculatie in de laatste week van maart heeft, zoals gebruikelijk, de bankkassen onder druk gezet. De gelddisponenten hadden vanzelfsprekend op de ontwikkeling gerekend en in de loop van de maand de kassen geleidelijk doen toenemen. Dank zij al of niet bewuste steun van 's Rijks Kas — het tegoed van de Staat bij De Nederlandsche Bank liep in de 28 maart eindigende week met f. 99 mln. terug — behoefde het beroep op de Centrale Bank niet verder te worden uitgebreid. Integendeel, het opgenomen krediet — disconteringen en voorschotten tezamen genomen — kon nog enkele miljoenen teruglopen. In de laatste dagen van de maand nam de spanning echter nog enigszins toe, hetgeen is af te leiden uit de verhoging van de daggeldrente op 30 maart jl. tot 4 pCt.

Kapitaalmarkt

DE publikatie van de statistiek der betalingsbalans over het vierde kwartaal 1965 heeft bevestigd wat reeds werd vermoed, nl. dat in dit tijdsbestek een belangrijke kapitaalexport heeft plaats gehad. Particulier- en overheidskapitaalverkeer tezamen leidden tot een uitvoer van f. 199 mln. Omdat ook de lopende rekening een tekort vertoonde (f. 49 mln.) heeft een belangrijke drainering van de nationale liquiditeit plaats gevonden. Het is achteraf begrijpelijk, dat dit tot een stijging van de rente op de kapitaalmarkt heeft geleid. Tevens is nogmaals bevestigd hoe onze rentestand door buitenlandse factoren wordt beïnvloed.

Het totale tekort in het desbetreffende kwartaal is voor het leeuwedeel door de banken gefinancierd. De op de buitenlandse open geldmarkten uitgezette bedragen werden met f. 221 mln. verminderd, terwijl de kredietverlening

aan het buitenland met f. 18 mln. omlaag werd gebracht. De financiering van het tekort voltrok zich vrijwel geheel buiten De Nederlandsche Bank. De goud- en deviezen-reserves van deze instelling liepen slechts met f. 8 mln. terug.

De activiteit op de Europese leningenmarkt blijft zich op hoog peil bewegen. Zoals men zich zal herinneren, heeft de toenmalige Minister van Financiën van de Verenigde Staten Dillon in 1962 een oproep gedaan tot een krachtige organisatie van de Europese kapitaalmarkt. Men

moet daarbij echter niet vergeten, dat voordien reeds jarenlang belangrijke bedragen van in New York in dollars uitgegeven leningen door Europese beleggers waren opgenomen. Europa fungeerde dus toen als kapitaalverschaffer via de draaischijf New York. Van 1964 af begint Europa zelf deze leningen te organiseren en te distribueren. In 1964, aldus cijfers in „The Times”, gaven Europese bankconsortia \$ 800 mln. en in 1965 \$ 1.000 mln. uit. In het eerste kwartaal 1966 werd reeds \$ 400 mln. geplaatst, waardoor, indien de stroom in dezelfde omvang blijft vloeien in geheel 1966 \$ 1.600 mln. zal zijn geëmitteerd.

In de laatste tijd zijn de 6½ pCt. \$ 15 mln. lening van Nieuw Zeeland tegen 96 pCt., de 5 pCt. \$ 15 mln. lening van International Harvester Overseas Capital Corporation, de 6 pCt. Lires 12.000 mln. van de Franse Saint Gobain Company, alsmede de 6½ pCt. \$ 20 mln. Mexican Federal Electricity Commission tegen 97½ pCt. met succes geplaatst. Binnenkort wordt in Nederland een deel van de lening Badische Anilin & Soda Fabrik Holding Luxembourg geïntroduceerd, welke lening in totaal DM 80 mln. groot is en waarvan de couponrente 6 pCt. bedraagt. Begin 1965 heeft De Nederlandsche Bank de Nederlandse banken een grotere armslag gegeven om deel te nemen aan internationale syndicaten van dit soort lening.

De ontwikkeling van de internationale leningenmarkt heeft aanleiding gegeven tot toenemende bezorgdheid. De groei van het beroep op de diverse Europese markten blijkt namelijk sneller te zijn dan de toeneming van het reservoir, waaruit moet worden geput. Een rentestijging is het duidelijke symptoom van de divergentie. De Londense bankier Warburg heeft al gepleit voor een soort distributiesysteem in die zin, dat zoals bij nationale openbare emissies in ons land en wat internationale leningen betreft in Zwitserland reeds gebeurt, een internationale autoriteit de gegadigden op een rijtje plaatst. Hierdoor zou in de vraag grotere regelmaat kunnen ontstaan. Het idee ligt voor de hand doch de verwezenlijking zal zeer vele bezwaren ontmoeten.

Voor onze afdeling Kredietverlening Aangesloten
Banken zoeken wij een

kredietadviseur voor de middenstandssector

Deze functionaris zal worden belast met het beoordelen van kredietaanvragen uit de middenstand, het analyseren van de daartoe ter beschikking staande gegevens en het uitbrengen van rapporten hieromtrent.

Vereist is het diploma SDP II of gelijkwaardige opleiding. Leeftijd tot 35 jaar. Enige ervaring ten aanzien van kredietverlening strekt tot aanbeveling.

Geboden wordt een interessante en afwisselende functie met goede arbeidsvoorwaarden, waaronder een premievrije pensioenregeling en een aantrekkelijke premiespaarregeling.

Schriftelijke sollicitaties aan de afdeling Personeelszaken van de Coöp. Centrale Raiffeisen-Bank, Sint Jacobsstraat 30, Utrecht.

**COOP. CENTRALE
RAIFFEISEN-BANK**

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	25 maart 1966	1 april 1966	30 dec. 1965	25 maart 1966	1 april 1966
Algemeen	343	361 — 327	333	328	Kon. Zout-Ketjen	765½	680
Internationale concerns	477	513 — 454	467	455	Zwanenberg-Organon	f. 171	f. 165
Industrie	313	322 — 300	302	302	Robeco	f. 222	f. 223
Scheepvaart	136	140 — 128	137	132	New York.		
Banken en verzekering	180	187 — 163	165	163	Dow Jones Industrials	964	930
Handel enz.	163	167 — 156	157	158	Rentestand.		
					Langlopende staatsobligaties b) ..	5,98	6,30
					Aandelen: internationalen b) ..	4,0	6,41
					lokale b)	4,2	
					Disconto driemaands schatkist- papier	4¾	4¾
					a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.		
					b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.		

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 112,50	f. 117,80	f. 116
Unilever, cert.	f. 114	f. 104,40	f. 100,10
Kon. Petroleum	f. 147,60	f. 148	f. 143,30
A.K.U.	389	353	347½
K.L.M.	f. 268	f. 451	f. 467
Hoogovens, n.r.c.	440	444	438
E.M.S.	190	197	195½

C. D. JONGMAN.

GEMEENSCHAPPELIJK ADMINISTRATIEKANTOOR (GAK)

Wij hebben plaats voor een

ORGANISATIE ADVISEUR

die de Directie zal moeten bijstaan bij het stellen en oplossen van organisatorische problemen van uiteenlopende aard.

Kandidaten dienen te voldoen aan de volgende vereisten:

- akademische opleiding, bij voorkeur bedrijfseconomie;
- ruime praktische ervaring in leidinggevende en adviserende functies;
- goede overleg-capaciteiten.

Voor het uitwerken van organisatieprojecten is een stafafdeling Organisatie beschikbaar. De aan te stellen organisatie adviseur zal dus ten nauwste samenwerken met de chef van deze afdeling.

De honorering is afhankelijk van ervaring en beweegt zich tussen f 33.360,- en f 37.075,- (incl. vakantietoeslag en kerstgratificatie.)

Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent opleiding en ervaring en vergezeld van een recente pasfoto te richten aan het Gem. Adm. Kantoor - Afd. Personeelszaken, Bos en Lommerplantsoen 1, Amsterdam-W.

Koning van de low-cost computers

Als u op dit moment aan administratieve automatisering toe bent - maar niet van plan bent een koninklijk honorarium te betalen - is de Honeywell 120 de computer die u nodig hebt.

De 120 is de goedkoopste magneetbandcomputer ter wereld.

Hij heeft een geheugencapaciteit van maximaal 32.768 tekens.

Hij leest en ponsst gelijktijdig met rekenen.

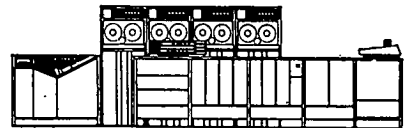
Met drie magneetbanden kost hij minder dan f 500.000.-.

De 120 is de junior van een koninklijke familie - de Honeywell SERIE 200. Een serie computers die volledig compatibel is. Als de 120 te klein voor u wordt, componeren we een groter systeem voor u - aangepast aan uw nieuwe eisen.

Dat kunnen we omdat al onze hardware en software een bloksgewijze opbouw heeft. Geen verspilling van capaciteit, geen verspilling van geld. Want terwijl u groeit, breidt u het systeem uit - geleidelijk en daardoor economisch verantwoord. Wij noemen deze nieuwe

conceptie: Dimensional Data Processing.

Bent u geïnteresseerd? Schrijf of bel Honeywell Electronic Data Processing, James Wattstraat 100, Amsterdam, Tel. (020) 92 22 29.

Honeywell
ELECTRONIC DATA PROCESSING

ENERGIEK PERSOON

39 jaar. met opleiding HBS-B en 3 jaar M.O. Economie, organisatorisch ingesteld, langdurige ervaring op scheepvaartkantoor, bekend met secretariaatswerkz., documentatie, kostprijs- en rentabiliteitsber., zoekt een passende functie bij voorkeur op

secretariaat of
fin.-economische afdeling.

Brieven onder no. E.-S.B. 14-1, postbus 42, Schiedam.

HET NEDERLANDS WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VOOR TOERISME — te Breda

vraagt voor 1 september a.s. een

WETENSCHAPPELIJK AMBTENAAR VOOR DE RESEARCHAFDELING

Gedacht wordt aan een jong econoom, statistisch geschoold, die zelfstandig de researchafdeling (met intern en extern doel) kan opzetten en leiden. Honorering plm. 16 mille per jaar, ambtelijk verband. Sollicitaties vóór 10 mei aan het bestuur, Stationsplein 19, Breda, met afschrift aan de directeur, dr. L. van Egeraat, Ulvenhout.

**ADVERTEER MEER
IN
E.-S.B.!**

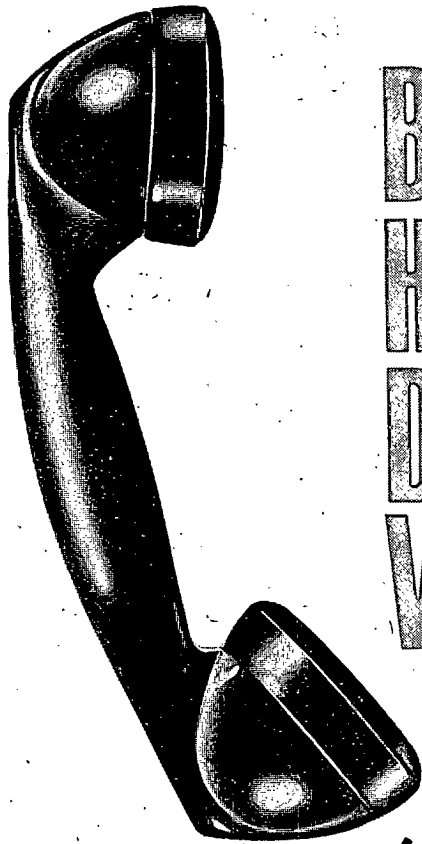
N.V. GEROFABRIEK

gevestigd te Zeist, heeft ten gevolge van de groei van de onderneming en mede door het stichten van en deelnemen in buitenlandse ondernemingen plaats voor een

CONCERN CONTROLLER

Hij zal als hoogste administratieve functionaris rechtstreeks onder de directie een coördinerende taak krijgen ten aanzien van de administraties van de bedrijven in het binnen- en buitenland. Hij zal de directie de nodige informatie moeten verstrekken inzake het te voeren interne en externe financiële beleid en hierbij een invloedrijke adviserende stem hebben. Gezocht wordt een beslist zeer ervaren functionaris die naast een goed gefundeerde theoretische kennis (op academisch niveau of accountant N.I.v.A.) een ruime praktische kennis bezit van alle facetten van de administratie, administratieve inrichting, mechanische hulpmiddelen en het internationaal verkeer van geld en goederen. Ervaring in het geven van leiding aan een uitgebreide staf van administratief personeel wordt noodzakelijk geacht. De honorering van deze functie is geheel in overeenstemming met de gestelde hoge eisen. Leeftijd boven 35 jaar.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven, waarin vermeld het bereikte inkomen en vergezeld van een recente pasfoto voor 18 april a.s. te richten aan de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek, Wittevrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer ESB 340162.

BELL SELL HEEFT HOORNS DIE OVERVLOEDIG VERKOPEN...

... **MAAR WAT KOST NU BELL SELL?**

BELL SELL kunt u veel, zo niet alles voor u laten doen. Bijvoorbeeld: meten en ondersteunen van reclame-activiteiten, enquêteren, routine-orders noteren, demonstratieafspraken maken, verkoop-kontakten vernieuwen, ja zelfs vertegenwoordi-

gers laten vervangen bij ziekte of vakantie. Maar voordat u daaraan begint wilt u natuurlijk meer weten - wij ook! Daarom adviseren wij altijd eerst 'n proefopdracht. Wat dat kost, is duidelijk omschreven in de gratis brochure die voor u klaar ligt.

TELEFONISCHE VERKOOP SERVICE N.V. - TEL.: 020-23 83 24 - AMSTEL 222 - AMSTERDAM

Bel ons of stuur nevenstaande bon ingevuld terug

BON	Laat mij spoedig uw nieuwe brochure met prijslijst gratis toekomen.
	Firmanaam: .....
	Ter attentie van: .....
	Adres: .....
	Plaats: .....

BANDEN E.-S.B. 1965

Zond u ons uw bestelkaart reeds toe? Het aantal banden, dat wij laten vervaardigen hangt nl. af van de hoeveelheid bestellingen, die wij ontvangen. Opdat wij u niet zullen moeten teleurstellen adviseren wij u, voor zover u dit nog niet deed, uw bestelkaart omgaand in te zenden aan:

N.V. Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H. A. M. Roelants
Postbus 42, Schiedam

GEMEENTE **GRONINGEN**

Bij de dienst der stadsuitbreiding en volkshuisvesting kan worden geplaatst

EEN PLANOLOOG

In aanmerking komen afgestudeerden in de economie of in de sociale geografie met ervaring op het gebied van planologisch onderzoek.

Maandsalaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, in de rang van:
planoloog van f. 1.182,- tot f. 1.553,- of
planoloog 1e klasse van f. 1.379,- tot f. 1.843,- of
hoofdplanoloog van f. 1.727,- tot f. 2.148,-.

Deze bedragen zijn inclusief huurcompensatie en worden verhoogd met een vakantietoelage van 6 pCt. per jaar. Geen inhouding premie A.O.W./A.W.W.

De regelingen inzake vergoeding van reis- en verblijfkosten, 90 pCt. pensiónkosten voor gehuwden, verhuis- en inrichtingskosten, studiekosten en premiesparen zijn van toepassing.

De gemeente is voor een ziektekostenverzekering aangesloten bij het I.Z.A. Groningen-Drenthe.

Sollicitaties, binnen 2 weken na het verschijnen van dit blad, te richten aan de directeur, Gedempte Zuiderdiep 96 te Groningen.

Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staal fabrieken N.V. te IJmuiden vraagt mede in verband met de komende grote uitbreidingen voor de afdeling Inkoop Algemeen

enige afdelingschefs

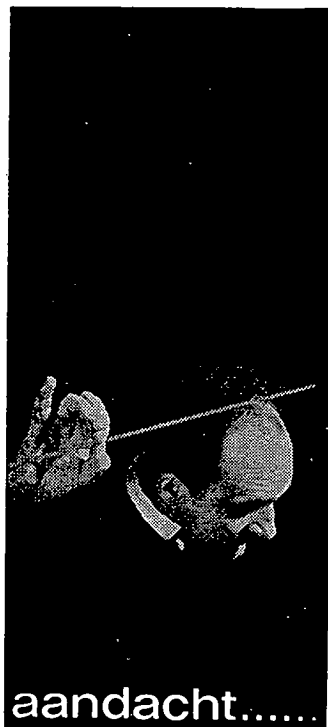
Van deze functionarissen wordt verwacht, dat zij naast het behandelen van de belangrijkste transacties leiding geven aan enige inkoopgroepen, die in nauwe samenwerking met de nieuwbouwafdeling en het bedrijf de zorg hebben voor afgebakende inkoopgebieden.

Gedagdigden dienen een ruime commerciële ervaring te bezitten en ambitie te hebben voor de industriële inkoop, alsmede ingesteld te zijn op het op soepele wijze laten verlopen van de omvangrijke werkzaamheden. Technische kennis strekt tot aanbeveling.

Gedacht wordt aan personen in de leeftijd van minimaal 35 à 40 jaar met middelbare opleiding, die de moderne talen (in het bijzonder Duits en Engels) in woord en geschrift beheersen.

Sollicitaties met beschrijving van opleiding en levensloop worden, vergezeld van een recente pasfoto en onder vermelding van ons nummer ED 528, ingewacht bij de afdeling Personeelsvoorziening Beambten.

HOOGOVENS IJMUIDEN

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat. Bijzondere aandacht krijgt ook Uw advertentie in het vaktijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteer steeds méér bedrijven - met groot succes - in vaktijdschriften!

Wie iets te zeggen heeft - adverteert in vaktijdschriften

Cantine Pakhuismeesteren N.V., Rotterdam

Dit is een van de nu al 153 bedrijfscantines die terecht Iglo diepvries maaltijden verstrekken!

Wat zijn Iglo diepvries maaltijden?
Even vernuftig als eenvoudig. Een warme maaltijd voor uw personeel met een minimum aan materiaal! Nu kan uw bedrijf volstaan met een diepvrieskast en een verwarmingsoven, waarin 36 of 72 maaltijden binnen een half uur gebruiksklaar worden gemaakt, op elk moment dat u wenst. En... keuze uit meer dan twintig gerechten of samenstellingen.

Wat kosten Iglo diepvriesmaaltijden?
Rekent u zelf even mee... Géén grote onrendabele investeringen, géén opslagruimte, geen tijdverlies, geen afwas van borden, niets meer schoon te maken, te schillen of te snijden, nauwelijks personeel... en toch elk uur van de dag complete maaltijden voorradig. Hoe u ook rekent, de uitkomst is altijd: voordelig.

Het Iglo warme maaltijden systeem wordt onder meer gebruikt door:
N.V. Drukkerij J. van Boekhoven te Utrecht • Theodorus Niemeyer N.V. te Groningen • Dow Chemical Internationaal N.V. te Spijkenisse en Terneuzen • Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid te Den Haag • N.V. Rotterdams Nieuwsblad te Rotterdam • Albatros Superfosfaatfabrieken N.V. te Rotterdam • Technische Hogeschool te Delft • Lips' Brandkast- en Slotenfabriek te Dordrecht • I.C.I. (Holland) N.V. te Rozenburg • P.T.T. Telegraafkantoor te Amsterdam • Sociale Verzekerings Bank te Amsterdam • Bull-Nederland N.V. te Amsterdam • N.D.S.M. te Amsterdam • Luycks Produkten N.V. te Diemen • Conrad Stork N.V. te Haarlem.

IGLO DIEPVRIESMAALTIJDEN

Richt uw verzoek om inlichtingen aan Iglo N.V., de heer J. van der Zeijden, Nijenoord 1 A, Utrecht, tel. 030-35641.

MINISTERIE VAN VERKEER EN WATERSTAAT

vraagt

ACADEMICI

voor de in te stellen „STUDIE-AFDELING”, welke afdeling zal worden belast met de wetenschappelijke voorbereiding van het door het Ministerie te voeren beleid, o.m. door de bestudering van:

- algemeen-economische vraagstukken;
- vervoers- en verkeersproblemen naar hun economische, juridische en geografische aspecten;
- sociaal-economische en andere aspecten van de internationale integratie, o.a. E.E.G.

als

hoofd van de afdeling

vac. no. 6-3837/7188

Vereist: drs. economie; sociaal-economische studierichting; ruime ervaring in het verrichten van wetenschappelijk onderzoek.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, ervaring en bekwaamheid tot max. f. 2586,— per maand. Promotiemogelijkheid aanwezig.

plv. hoofd van de afdeling

vac. no. 6-3838/7188

Vereist: drs. economie of jurist met economische belangstelling.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, ervaring en bekwaamheid tot max. f. 2148,— per maand.

medewerkers

vac. no. 6-3839/7188

Vereist: drs. economie of jurist met economische belangstelling.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, ervaring en bekwaamheid tot max. f. 1843,— per maand.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening;
6% vakantie-uitkering;
Welvaartsvaste pensioenregeling.

Uitvoerige schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vac. no. (in linkerbovenhoek brief en enveloppe) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Nadere inlichtingen kunnen telefonisch worden ingewonnen onder nr. 070 - 18 26 70, toestel 28.

MINISTERIE VAN ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN

Bij de afdeling Coördinatie Wetenschapsbeleid is plaatsing mogelijk van een

ACADEMICUS

Kandidaten dienen in de studierichting van de economische wetenschappen te zijn afgestudeerd.

De werkzaamheden zullen de bestudering betreffen van algemene vraagstukken, in het bijzonder die met een economisch aspect, op het gebied van het wetenschapsbeleid, de internationale wetenschappelijke samenwerking daaronder begrepen.

Zij zullen o.m. de analyse omvatten van kwantitatieve gegevens inzake de aard en de omvang van het wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelingswerk.

Salaris, afhankelijk van ervaring en leeftijd, max. f. 1843,— per maand, exclusief 6% vakantie-uitkering.
A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder vac. no. 6-3779/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOPDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 1322. AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.